

Franjo Josip I. i posljednja desetljeća Habsburške Monarhije

Baković, Rahela

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:938985>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-06**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

RAHELA BAKOVIĆ

FRANJO JOSIP I. I POSLJEDNJA DESETLJEĆA AUSTRO-UGARSKE
MONARHIJE

Završni rad

Pula, 2019.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

RAHELA BAKOVIĆ

FRANJO JOSIP I. I POSLJEDNJA DESETLJEĆA AUSTRO-UGARSKE
MONARHIJE

Završni rad

JMBAG: 0303070118, redoviti student

Studijski smjer: Preddiplomski studij jednopredmetne povijesti

Predmet: Habsburška Monarhija od prosvijećenog apsolutizma do raspada

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Hrvatska i svjetska moderna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Mihovil Dabo

Pula, 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Rahela Baković, kandidat za prvostupnika povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student
Rahela Baković

U Puli, __ rujna, 2019. godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Rahela Baković dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Franjo Josip I. i posljednja desetljeća Austro-Ugarske Monarhije koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, __ rujna, 2019.

Potpis
Rahela Baković

Prilog 1. Franjo Josip I.

Sadržaj

Uvod	5
Djetinjstvo prestolonasljednika	6
Revolucije 1848./1849. godine	8
<i>Dolazak na prijestolje</i>	8
Unutarnja politika	10
<i>Bachov apsolutizam</i>	10
<i>1860-e: Listopadska diploma, Austro-ugarska nagodba i stvaranje dualizma</i>	14
<i>1870-e: "Sukob nacionalnosti"</i>	18
<i>1880-e i 1890-e</i>	19
Vanjska politika	21
<i>Odnosi Europe i Franje Josipa</i>	21
<i>Situacija u Bosni i Hercegovini</i>	24
<i>Vojna organizacija od 1878.</i>	25
Privatan život jednog cara	27
<i>"Obiteljska idila"</i>	27
<i>Dvor Franje Josipa</i>	31
<i>Franjo Josip i Franjo Ferdinand</i>	32
Put prema ratu i Prvi svjetski rat	34
<i>Društvo na početku 20. stoljeća</i>	34
<i>Austrougarska politika i situacija na Balkanu</i>	36
<i>Atentat u Sarajevu i Prvi svjetski rat</i>	37
<i>Smrt Franje Josipa I.</i>	39
Zaključak	42
Popis literature	43
<i>Bibliografija</i>	43
<i>Članci</i>	43
<i>Novine</i>	44
<i>Internetski izvori</i>	44
Popis slika	45
Sažetak	47

Uvod

Franjo Josip I. jedna je od središnjih figura Europe u drugoj polovici 19. i na početku 20. stoljeća. Njegova dugogodišnja vladavina obilježena je velikim promjenama, ne samo u njegovoj državi, već i u cijelome svijetu. Kao austrijski car i ugarsko-hrvatski kralj vladao je multinacionalnom državom u kojoj su se podređeni narodi počeli buditi i tražiti promjene, pokušavao je izbalansirati svoj konzervativni odgoj i stavove sa svijetom koji se nikada do tada nije brže mijenjao. Dugo devetnaesto stoljeće nije usporedivo na svome početku i kraju te promijene u vladanju jednim kompleksnim carstvom se također ne mogu uspoređivati. Franjo Josip nije jedini europski vladar kojega njegovo vrijeme nije štedjelo, prije je bio pravilo nego iznimka. Naravno, nije vladao sam, već je kraj sebe imao cijelu vojsku ministra, generala i činovnika koji su ga savjetovali. Tijekom vladavine Franje Josipa Monarhija je dosegla vrhunce birokracije i činovništva neviđene do tada, međutim velika je količina faktora koji su utjecali na njezinu propast, a s time i propast moći same dinastije Habsburg. Habsburška Monarhija, kasnije Austro-Ugarska, bila je vrlo kompleksna država u kojoj su živjeli ljudi različitih naroda, jezika i vjeroispovijesti. Ova činjenica je skoro uvijek predstavljala problem, ali kroz 19. stoljeće došlo je do velikih razlika između tih naroda, do velikih razmirica između dvora u Beču i ostatka države, a pogotovo s Ugarskom.

U ovom završnom radu fokusirat ću se na samu osobu Franje Josipa I. i na razne faktore koji su doveli do Prvog svjetskog rata i konačnog raspada Monarhije. Započet ću s 1848. kada Franjo Josip dolazi na prijestolje, a u tijeku su revolucije, ne samo u Habsburškoj Monarhiji, nego u cijeloj Europi. Kroz unutarnju i vanjsku politiku pokušat ću prikazati lik Franje Josipa i razvoj monarhije kroz desetljeća. Od Bachovog apsolutizma, preko Austro-ugarske nagodbe i aneksije Bosne i Hercegovine, do Prvog svjetskog rata i smrti Franje Josipa, u svojim posljednjim desetljećima Austro-ugarska pretrpjela je pobjede i poraze, razdoblja krize i blagostanja, a habsburška dinastija doživjela je posljednje dane moći. Franjo Josip bio je samo osamnaestogodišnji mladić kada je preuzeo prijestolje, a starac od osamdeset i šest godina kada je umro, ne vidjevši sudbinu države za koju se borio cijeli život, sudbinu koju je pokušavao izbjeći.

Djetinjstvo prestolonasljednika

Franjo Josip prvo je dijete nadvojvode Franje Karla i nadvojvotkinje Sofije, kćeri bavarskog kralja Maksimilijana Josipa. Vjenčanje 1824. nije bilo iz ljubavi, već s predumišljajem a dinastije Habsburg i Wittelsbach su imale dugu tradiciju između sebe.¹ Politički gledano Austrija je trebala proširiti utjecaj u južnoj Njemačkoj, a Bavarska je trebala ponovno podići svoj prestiž nakon napoleonskog razdoblja. Franjo Karlo je bio sin cara Franje I. iz drugog braka i nije bio prvi na redu za prijestolje, njegov brat Ferdinand je trebao naslijediti njihovog oca. Međutim Ferdinand je bolovao od raznih bolesti, jedna od njih je bila epilepsija, one su utjecale na njegove sposobnosti vladanja. Čak i nakon vjenčanja nije bilo velikih izgleda kako će Ferdinand imati nasljednika.²

Sofija i Franjo Karlo u prvim godinama braka nisu imali djece, Sofija je imala i dva pobačaja, ali napokon 1830. trudnoća je, pod budnim okom doktora, bila uspješna i 18. kolovoza rodio se dječak. Ime Franjo Josip nije slučajno izabrano. Franjo je u čast

Prilog 2. Joseph Stieler: Nadvojvotkinja Sofija i dvogodišnji Franjo Josip, ulje na platnu, 1832.

njegovom djedu i trenutnom caru, a Josip u čast Josipa II. Sofija je bila odlučna, uvjerena, pobožna katolkinja i vrlo ambiciozna žena, tako da kada je vidjela da njezin muž neće postati car sve svoje ambicije je pretila u Franju Josipa. Mali nadvojvoda dočekan je s oduševljenjem u palači Schönbrunn. Franzie, kako su ga zvali, bio je živahna beba i Sofijin ponos. Njegov djed, Franjo I. ga je obožavao te je njegov ured bio otvoren za posjete dugo iščekivanog unuka. Smrt Franje I. 1835., kada je Franjo Josip imao samo pet godina ostavila je trag na njemu. Bio je to njegov prvi susret sa smrću.³

Sofija je imala veliki utjecaj na odgoj, ne samo Franje Josipa, već i njegove braće Ferdinanda Maximiliana (1832.), Karla Ludviga (1833.) i Ludviga Victora (1842.) Za sve njih se do njihove šeste godine brinula guvernata barunica Maria

¹ Palmer, Alan., *Twilight of the Habsburgs: The life and times of Emperor Francis Joseph*. London: Phoenix, 1997., 3.

² Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph*, 1994., 1.-2.; <https://www.habsburger.net/en/chapter/franz-joseph-childhood-and-upbringing> (Pristup: 17. kol. 19.)

³ Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph*, 1994., 3.-4.; <https://www.habsburger.net/en/chapter/franz-joseph-childhood-and-upbringing> (Pristup: 17. kol. 19.)

von Sturmfeder. Palača Schönbrunn bila je njihovo igralište, a ljeta su provodili u Ischlu u Alpama. Franjo Josip je od ranih godina pokazivao interes za vojnim životom, od roditelja je za Božić, kada je imao pet godina, dobio konjanikovu uniformu. Do svoje šeste je bio pod skrbi guvernate, a potom se njegov život drastično promijenio kada je dobio tutore.⁴

Od šeste godine života Franjo Josip je bio pod budnim okom pomno izabranih tutora. Do trinaeste godine života imao je trideset i dva sata poduke tjedno, a od trinaeste je imao pedeset sati tjedno. Sofija i Metternich⁵ su odredili grofa Heinricha Bombellesa kao glavnu osobu u obrazovanju Franje Josipa, još su pridonijeli i grof Johann Coronini, s kojim je Franjo Josip imao blizak odnos zbog Coroninijeve časničke službe, zatim zapovjednik Franz von Hauslab koji je provodio njegovu vojnu obuku. Osim osnovnih

Prilog 3. Franjo Josip, tri godine

predmeta kao što su mačevanje, glazba, ples i crtanje, Franjo Josip je učio i njemački, francuski, ali i češki, mađarski, poljski i talijanski. Na trinaesti rođendan Franjo Josip je mogao prisustvovati prvom lovu sa svojim ocem, što će postati njihova strast i zajednička aktivnost. Tada je dobio i još predmeta, astronomiju, pravo i filozofiju, koju mu je predavao konzervativni svećenik Joseph Othmar von Rauscher. Sam Metternich je preuzeo podučavanje upravljanja ljudima i vođenja državnih poslova.⁶

⁴ Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph.*, 1994., 4.-5.

⁵ Knez Klemens Wenzel Lothar Metternich bio je austrijski političar i državnik, ministar vanjskih poslova. U uvjerenjima se slagao sa Sofijom i zajedno su nadgledali obrazovanje Franje Josipa.

⁶ Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph.*, 1994., 5.-8.

Revolucije 1848./1849. godine

Revolucije koje su se proširile Europom 1848. našle su svoj put i do Habsburške Monarhije. Cijela godina bila je ispunjena manjim i većim revolucijama, naravno s više ili manje uspjeha. Ustanci u Austriji, Češkoj, Ugarskoj, sjevernoj Italiji, Transilvaniji i ostalim dijelovima carstva počeli su uglavnom istovremeno i zbog toga ih je teško pratiti. Popularno nazvano "proljeće naroda" trajalo je od ožujka do listopada 1848. godine. Za vrijeme ovih ustanaka, najveći od kojih su bili u Budimpešti, Pragu i Beču, carski dvor i austrijski parlament nisu pronalazili dobro rješenje. U Budimpešti je prijetnja oružanog sukoba bila moguća već u ožujku kada je na vlast stupila nova vlada, a kao odgovor na to Beč je postavio Josipa Jelačića za hrvatskog bana, ali je maknut s položaja u lipnju. Tijekom ljeta 1848. tenzije između Budimpešte i Beča sve više su prijetile prelaskom u oružani sukob, a kada u kolovozu Jelačić postaje ponovno ban i zapovjednik *Grenzera*, situacija još više eskalira. S odobrenjem iz Beča Jelačić prelazi Dravu 11. rujna i napada Ugarsku.⁷ U međuvremenu je, zbog nereda, carska obitelj na nekoliko mjeseci pobjegla iz Beča.⁸ *Reichstag*⁹ je u studenom 1848. proglasio ukidanje kmetskih odnosa u cijelom carstvu, što je bio jedan od izvornih zahtjeva revolucionara. Do prosinca iste te godine car Ferdinand, na nagovor carskog dvora, je abdicirao u korist svog nećaka Franje Josipa.¹⁰

Dolazak na prijestolje

Franjo Josip I. preuzeo je prijestolje 2. prosinca kao neiskusni, ali vrlo odlučan osamnaestogodišnji mladić. On se nije zamario obećanjima koje je njegov ujak dao Ugarskoj i drugim narodima Monarhije te, vidjevši kako se situacija polako smiruje, se odmah krenuo obračunati s ostacima revolucije. Naložio je svom premijeru Felixu Schwarzenbergu (1800.-1852.) da nametne ustav u Austriji po svom nahođenju i raspuštanje izabranog parlamenta u Kremsieru. Strategija za Ugarsku bila je ponešto drugačija i osnivala se na razlikama Mađara i Hrvata. Imenovanjem hrvatskog bana Josipa Jelačića u rujnu 1848. za zapovjednika carskih snaga u tom području želio se stvoriti još veći jaz s Ugarskom. Vlada u Beču znala je iskoristiti otuđivanje hrvatske,

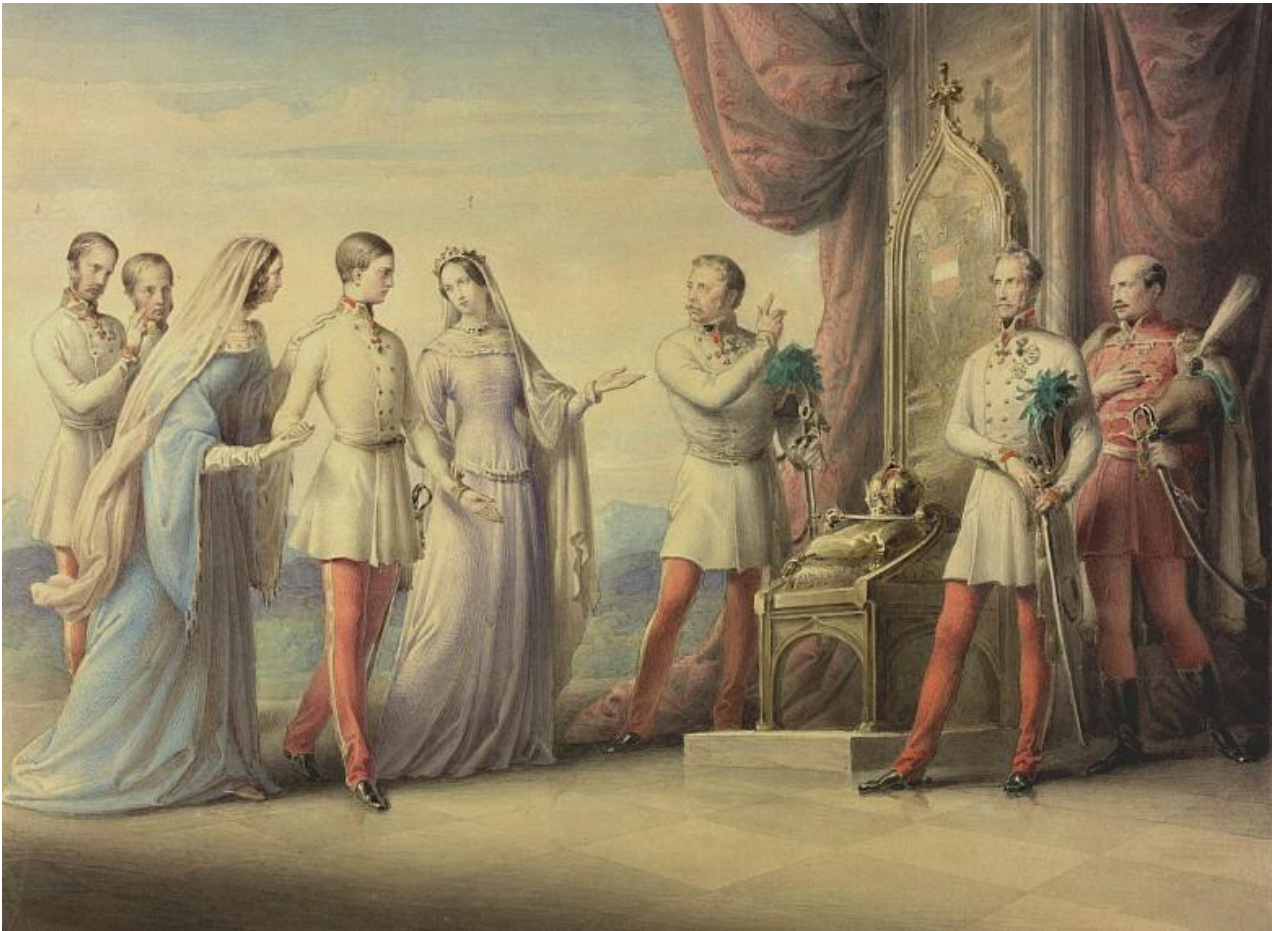
⁷ Beller, S., *The Habsburg Monarchy, 1815-1918*. 2018., 69., 75.-76.

⁸ Beller, S., *The Habsburg Monarchy, 1815-1918*. 2018., 67.-71.

⁹ Njem. *Reichstag*, prijevod: parlament

¹⁰ Beller, S., *The Habsburg Monarchy, 1815-1918*. 2018., 72.-76.

transilvanijske i banatske elite protiv Ugarske. Međutim, ipak je u kolovozu 1849. bila potrebna intervencija ruske vojske kako bi se situacija u Ugarskoj smirila. Pred kraj revolucionarnih zbivanja i s novim carem na čelu Monarhije bilo je očito da se carstvo ne može vratiti na prijašnji poredak, ali narodi carstva su bili sumnjičavi u vezi budućnosti.¹¹

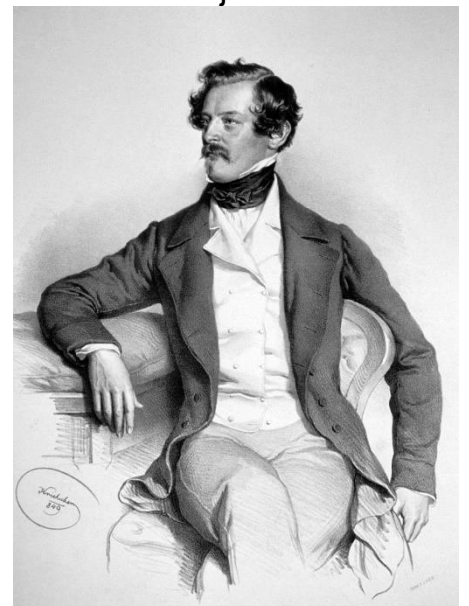

Prilog 4.. Leopold Kupelwieser: Nadvojvotkinja Sofija vodi svog sina Franju Josipa do prijestolja, akvarel, 1848.

¹¹ Judson, P.M., *Povijest Habsburškog Carstva*. 2018., 250.-252.

Unutarnja politika

S novim carem nastupalo je i novo razdoblje. Kako bi se okružio ljudima od povjerenja Franjo Josip trebao je nove ministre. Grofu Stadionu, ministru unutarnjih poslova je nakon donošenja ožujskog ustava 1849. počelo opadati mentalno zdravlje. Stadion se ovim ustavom želio boriti protiv federalizma krunskog plemstva time da je integrirao lokalnu autonomiju i samoupravu u centralnu administraciju te je primijenio koncept građanstva tako da svi građani, bez obzira iz kojeg djela Monarhije, budu jednaki pred zakonom.¹² Premijer Felix Schwarzenberg imenovao je Alexandera Bacha za ministra unutarnjih poslova, baruna Karla von Brucka za ministra financija te Antona von Schmerlinga za ministra pravosuđa, međutim on 1851. daje ostavku zbog baruna Karla von Kübecka koji je izbacio sve predstavničke odredbe iz Stadionovog ustava.¹³

Prilog 5. Barun Alexander von Bach

Bachov apsolutizam

Moglo bi se reći kako je Silvestrovo 1851. početak režima u kojem Bach igra ključnu ulogu. Franjo Josip I. je na taj dan službeno ukinuo ustav iz ožujka 1849., obratio se narodu riječima: *“Nakon što smo pažljivo razmotrili sve aspekte, smatramo da nam naša dužnost suverena nalaže da objavimo (...) poništenje ustavnog dokumenta od 4. ožujka 1849. godine. Jednakost svih građana pred zakonom, kao i (...) zakoni o ukidanju svakoga oblika seljačkog kmetstva uz nadoknadu (...) ostaju na snazi.”*¹⁴ Objavivši ovaj i još dva dekreta Franjo Josip je zadržao najbitnije, što je sloboda seljaštva i jednakost svih pred zakonom, ali također je poništio neka građanska prava koja su bila garantirana ustavom iz 1849. godine.¹⁵

¹² Deak, J., 2015., *Forging a Multinational State: State Making in Imperial Austria from the Enlightenment to the First World War.* (dalje: Deak, J., *Forging a Multinational State.*) 101.-102.;

Judson, P.M., *Povijest Habsburškog Carstva.* 2018., 94.-95.

¹³ Deak, J., *Forging a Multinational State.* 101.-102.; Judson, P.M., *Povijest Habsburškog Carstva.* 2018., 258.-259.

¹⁴ Judson, P.M., *Povijest Habsburškog Carstva.* 2018., 255.

¹⁵ Ibid.

Sada, kada nije bio obavezan ustavom, mogle su početi reforme u ekonomskom, društvenom, kulturnom i svim ostalim sferama carstva. Novi ministar unutarnjih poslova, Alexander Bach smatrao je kako ima rješenje, a to je bila administracija i birokracija. Bach je započeo reorganiziranjem podjele carstva na veće i manje administrativne jedinice koje će odgovarati centralnoj vlasti u Beču. Carstvo je podijeljeno na provincije, nazvane krunovine¹⁶, veće provincije podijeljene su na županije, a svaka županija na nekoliko okruga. Na vrhu poretka bio je car koji je imao savjetodavno vijeće *Reichsrat*, a odmah ispod njega su ministri.¹⁷ Implementiranjem Bachovog sustava ukinute su sve povijesne privilegije koje su pojedini dijelovi carstva uživali do tada. Pokrajine, kao što je Hrvatska izgubile su svoj sabor, čak je i Ugarska izgubila svoju samoupravu, a sve je to išlo u pravcu centralizacije. Unutarnja Ugarska je podijeljena na pet provincija, potpuno zanemarujući povijesne cjeline i uveden je austrijski birokratski sustav. Skoro ista stvar se dogodila Hrvatskoj, koja je bila odana caru, za razliku od Ugarske i zbog toga se povukla paralela između kazne i nagrade u Habsburškoj Monarhiji.¹⁸

Bach je najviše administrativne jedinice, provincije, zamislio kao austrijsku državu u malom, kojoj je bio potreban carski guverner kako bi se eliminirala mogućnost decentralizacije i lokalnih utjecaja. Ovi guverneri su *de facto* imali svu moć te provincije u svojim rukama, preko ovlasti ministarstva unutarnjih poslova. Oni su izvršavali zakone i direktive, ne samo ministarstva unutarnjih poslova, već i ministarstva financija, vjerskih poslova, obrazovanja, trgovine i pravosuđa.¹⁹ Bez lokalnih predstavnika provincije su radile sukladno s vladom u Beču i nije bilo rizika od pokušaja dobivanja veće autonomije, što će doći na vidjelo u idućem desetljeću. Bach je, kako su stvari stajale, imao uvid u druga ministarstva.²⁰

Određeno je kako će najmanje političke jedinice biti županije kojima će upravljati županski prefekt koji će odgovarati direktno guverneru provincije. Bach je administrativnu podjelu želio uspostaviti u što skorijem roku. Tražio je od guvernera u novim provincijama zapošljavanje novih činovnika. Zapošljavanje novih činovnika,

¹⁶ Krunovine su imale isti nivo administracije kao stara *Gubernia*

¹⁷ Deak, J., *Forging a Multinational State*. 112.-113.

¹⁸ Taylor, A. J. P. *Habsburška Monarhija 1809 - 1918.*, 1990., 107.; Beller, S., *The Habsburg Monarchy, 1815-1918*. 2018., 93.-94.

¹⁹ Deak, J., *Forging a Multinational State*. 115.

²⁰ Ibid.

njihova obuka i formiranje 1.463 nova okružna ureda bio je vrlo velik zadatak, ne samo organizacijski već i financijski.²¹

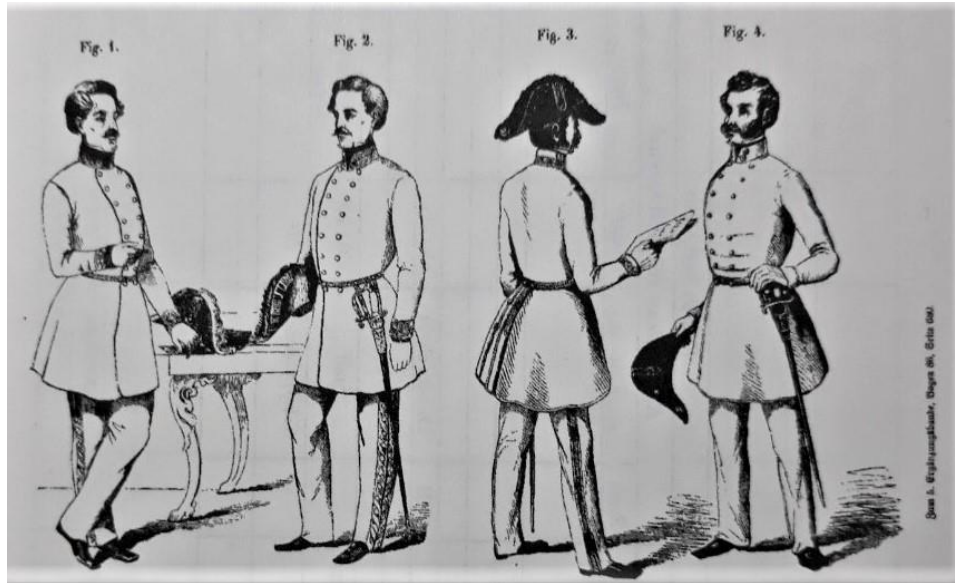
Bach se poprilično razlikovao od svog prethodnika Stadion, ponajviše u svom viđenju kako upravljati administracijom na efektivan i centralistički način. Stadion je u provincijama vidio autonomiju koja bi mogla biti opasna, a Bach ju je iskoristio upravo za suprotno, centralizaciju sistema. Tako su se i razlikovali kada su u pitanje došle županije. Stadion je smatrao kako se treba osloniti na njih, dok je Bach napravio suprotno i učinio ih skoro nevažnima, podređenima provincijalnim guvernerima.²²

Okruzi, međutim, su dobili poprilično na snazi jer su predstavljali bečki dvor u provincijama, svim zametnutim kutovima carstva i kao takvi bili su svojevrsni pioniri. Činovnici nisu mogli birati kamo će biti poslani, a u početku često nisu imali odgovarajući smještaj u okrugu u kojem su bili smješteni. Osim smještaja problem su bile i uniforme koje su sami morali plaćati. Na primjer u Ugarskoj su postojale posebne uniforme za okružne činovnike, na mađarskom *szolgabiró*, koje su se trebale svidjeti mađarskim nacionalistima, međutim činovnici su upravo zbog uniformi ismijavani i nazivani "Bachovim husarima". Činovnici su, prema Bachovom navođenju, osim predstavljanja bečke vlade trebali i upoznati ljude u okruzima gdje su bili poslani, steći njihovo povjerenje i poštivati jednakost svih naroda. Ovo zadnje je podrazumijevalo da činovnik zna jezik okruga u koji je poslan uz njemački. Bach je na poznavanje njemačkog gledao kao na univerzalni austrijski jezik administracije. Njemački bi

²¹ Beller, S., *The Habsburg Monarchy, 1815-1918*. 2018., 94

²² Deak, J., *Forging a Multinational State*. 120.

omogućio komunikaciju svih dijelova carstva, a činovnici bi se na lokalnoj razini sporazumijevali s narodom na njihovom jeziku.²³

Prilog 6. Crteži novih uniformi iz 1849. godine

U 1850-ima moderniziran je i obrazovni sustav. U skladu s Bachovom politikom i svime što se u to vrijeme događalo školstvo je centralizirano i modernizirano na način koji je odgovarao vladajućima. U osnovnoj školi je ostao glavni jezik onaj okoline, ali već u srednjim školama je obavezan bio njemački kao i na sveučilištima. Ministar bogoštovlja i nastave, grof Leo Thun-Hohenstein, iako katolik i konzervativac dopustio je provedbu obrazovne reforme. Pod vodstvom Franza Exnera i Hermanna Bonitza, koji su imali glavnu ulogu u sekundarnom obrazovanju i Karla Ernsta Jarckea, koji se bavio visokim obrazovanjem, novi obrazovni sustav je završen 1854. godine. Već 1855. car Franjo Josip sklapa konkordat s kojim kontrolu nad Crkvom u monarhiji vraća papinstvu, a uz ovo i kontrolu nad primarnim obrazovanjem.²⁴

Bachov apsolutizam, iako vrlo učinkovit u nekim svojim aspektima nije mogao potrajati predugo. S iskustvima iz 1848. i sve većim promjenama u svijetu vraćanje na apsolutistički režim nije bilo moguće. Alexander Bach, bez sumnje je ostavio veliki utjecaj na Habsburšku Monarhiju, prije svega na njenu administraciju i birokraciju, ali uz financijske teškoće, ratove i teritorijalne gubitke, o kojima ću u idućem poglavlju,

²³ Deak, J., *Forging a Multinational State*. 118.-119.; Beller, S., *The Habsburg Monarchy, 1815-1918*. 2018., 94.-95.

²⁴ Beller, S., *The Habsburg Monarchy, 1815-1918*. 2018., 95.-98.

koje je Monarhija preživjela tijekom 1850-ih ogromni državni aparat kakav je zamislio Bach nije bilo moguće ostvariti u praksi.

1860-e: Listopadska diploma, Austro-ugarska nagodba i stvaranje dualizma

“...U takovim događajima opet Mi je zapoviedala Moja vladarska dužnost, da po duši uvažim ponude mira, koje su Mi učinjene bile. Nastavljenje rata toliko bi stajalo, da bi bio prisiljen od Mojih viernih krunovina tražiti nove i još mnogo veće nego li dosadanje žertve u novcu i krvi... Nasuprot mora godit Mojem sercu, što vidim, da su mojim ljubljenim narodima opet osigurane blagodati mira... da svu svoju pozornost i brižljivost odsele bez prepreke posvetim uspješnom rješenju zadaće, koju sam si stavio...”

Laxenburg, 15. srpnja 1859., carski manifest Franje Josipa²⁵

Nakon povratka iz neuspješnog rata protiv Francuske, u kojem je izgubljena Lombardija, Franjo Josip svjestan je da se mora posvetiti unutrašnjim prilikama u svom carstvu. S ostavkom Alexandra Bacha prestalo je neo-apsolutističko razdoblje i car je morao osmisliti kako rasporediti moć u carstvu. Franjo Josip se protiv svoje volje odrekao apsolutizma i time pokrenuo ponovne reforme sustava u carstvu. Kako je njemu trebala podrška dvije različite grupe, tako su se one borile za njegovu naklonost. Prva grupa bila je federalistički nastrojena aristokracija krunskih zemalja, a druga centralistički nastrojeni i sve više utjecajni kapitalisti srednje klase.²⁶

Aristokracija krunskih zemalja 1860. je zahtijevala vraćanje pokrajinskih sabora koji bi njima omogućili lokalnu samoupravu i vratili kontrolu nad regionalnom politikom. Osnivanje središnjeg parlamenta u Beču bilo je sukladno s njihovim zahtjevima sve dok taj središnji parlament nije imao prevelike ovlasti, po prilici samo nadležnost nad proračunom carstva. S druge strane kapitalisti nisu imali ništa protiv centralističke države, ali koju bi oni uredili kako njima odgovara. Za obračunavanje s ostacima feudalnog društva i vjerskim povlasticama najbolja je bila državna vlast, ali također su tražili ustav, građanska prava, ukidanje konkordata s Vatikanom, odvajanje pravosuđa od uprave i nadzor izbornog parlamenta nad birokracijom.²⁷

²⁵ “Carski manifest”, *Carsko-kr. službene narodne novine*. Zagreb, br. 162., 1859.

²⁶ Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva*. 2018., 286.; Taylor, A. J. P. *Habsburška Monarhija 1809 - 1918*. 1990., 121.

²⁷ Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva*. 2018., 287.

Uz sve rasprave i ministre, Franjo Josip ostao je tvrdoglavo protiv ideje o ustavu. Postavio je galicijskog plemića Agenora Gołuchowskog za ministra unutarnjih poslova, a sazvaio je i *Reichsrat* kako bi ga savjetovao o promjeni sistema. Agenor Gołuchowski predstavljao je aristokraciju, a Ignaz von Plener, ministar financija, predstavljao je centraliste s željom za ustavom. Kako Franjo Josip još nije bio za ustav donesena je "neopoziva", 20. listopada 1860., Listopadska diploma.²⁸ Ovim dokumentom ustanovljeno je, ponovno, Carevinsko vijeće *Reichsrat*, ali ovaj puta s 100 članova u koje su se ubrajali izabrani članovi iz ponovno osnovanih sabora krunskih zemalja. Međutim, poseban status je dobila Ugarska i njezini zastupnici u Carevinskom vijeću. Franjo Josip je u svojim rukama ostavio podosta moći, njegovi ministri i birokrati i dalje su provodili zakone, zbog čega su liberali u većini države bili razočarani.²⁹

Odgovor na nezadovoljstvo prouzročeno Listopadskom diplomom bio je Veljački patent donesen 26. veljače 1861. godine.³⁰ Veljački patent je izradio Anton Ritter von Schmerling, kojeg je u prosincu 1860. car stavio na čelo svog kabineta kao ministra unutarnjih poslova (*Staatminister*). Veljački patent je dao veće ovlasti Carevinskom vijeću, što je naljutilo Mađare i Čehe, koji su zahtijevali veću autonomiju. Ovlasti Carevinskog vijeća povećane su tako što je, uz proračun, njegov pristanak potreban za donošenje zakona, a imao je i veće ovlasti od sabora pojedinih zemalja. Franjo Josip ovime je htio zadovoljiti različite strane u svom carstvu, ali nije bio spreman odreći se svojih ovlasti kada su u pitanje došli vojska i vanjski poslovi. Posljednje što je nastalo Veljačkim patentom bio je gornji dom koji se sastojao od prinčeva habsburške dinastije i pojedinaca koje je imenovao sam car, kao protuteža donjem, zastupničkom domu. Nakon prvih izbora 1861., u kojima nisu sudjelovali ugarski, hrvatski i još neki lokalni sabori, izabrani zastupnici počeli su s raspravom o režimu i natezanjima koja nisu prestala sve do 1870-ih.³¹

Od 1861. do 1865. među narodima monarhije vladala je poprilična netrpeljivost. Schmerling se u svojoj politici fokusirao na Nijemce kao na svoje saveznike. Mađarski otpor, na čelu s Ferencem Déakom i Gyulom Andrásyjem nije posustajao.

²⁸ Deak, J., *Forging a Multinational State.*, 144.-145.; Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva.* 2018., 287.; Taylor, A. J. P. *Habsburška Monarhija 1809 - 1918.*, 1990. 124.-125.

²⁹ Deak, J., *Forging a Multinational State.*, 146.; Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva.* 2018., 288.

³⁰ Deak, J., *Forging a Multinational State.*, 151.

³¹ Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva.* 2018., 288.-289.; Curtis, Benjamin. *The Habsburgs. The History of a Dynasty.*, 2013., 255.

Zahtjevanja su bila podosta velika, Mađari su htjeli obnovu "travanjskih zakona" iz 1848. koji bi im omogućili da postanu država u Monarhiji. Franjo Josip protivio se ovim zahtjevima jednako koliko i Schmerling, međutim nakon poraza od Pruske 1866. bio je u nezavidnoj poziciji. Osim Ugarske u lošem položaju, zbog Schmerlingove politike buđenja njemačke nacionalnosti, našle su se Češka, Hrvatska i Transilvanija koje nisu imale glasa u državi koja je trebala biti na čelu njemačkog saveza.³²

Otpor koji su pružali Mađari prisilio je Franju Josipa na nagodbu. Poznata kao Austro-ugarska nagodba sklopljena 1867. je od jedinstvenog carstva stvorila dualističku carevinu i kraljevinu. Ugarska je ovom nagodbom dobila skoro sve "travanjske zakone" iz 1848., pobliže punu neovisnost od ostatka Monarhije u unutarnjim pitanjima.³³ Ugarska je postala ustavna monarhija s dvodomnim parlamentom i samostalnom vladom. Ugarska i austrijska vlada dogovorile su se kako će se sastajati svakih deset godina radi dogovora o proračunu u kojem je Ugarska trebala sudjelovati s 30%.³⁴ Određeno je koje zemlje kontrolira ugarski parlament, a koje bečki. Sama Ugarska, Hrvatska i Transilvanija su bile ugarski dio države, a ostale su pripale austrijskom dijelu. Ove dvije države povezivala je osoba vladara (U Austriji car, u Ugarskoj kralj) i poslovi vezani uz vojsku, vanjsku politiku i financije. Također je ostala ekonomski ujedinjena tako što je jedna valuta vrijedila u obje države i ostala je ujedinjena u poslovima carine.³⁵ Franjo Josip i njegova žena Elizabeta pristali su na krunidbu 8. lipnja 1867. za Ugarskog kralja i kraljicu. Franjo Josip je okrunjen krunom sv. Stjepana u Budimpešti u crkvi sv. Matije.³⁶

³² Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva*. 2018., 294.-295.; Taylor, A. J. P. *Habsburška Monarhija 1809 - 1918*. 1990., 136.-147

³³ Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva*. 2018., 295.

³⁴ Heka, László. "Analiza Austro-ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe (u povodu 150. obljetnice Austro-ugarske nagodbe)." *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 38, br. 2 (2017): 861-862.

³⁵ Deak, J., *Forging a Multinational State.*, 169.

³⁶ Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva*. 2018., 295.

Prilog 7. Austro-Ugarska Monarhija nakon nagodbe 1867. godine

Sada, nakon sklopljene nagodbe, vlast u ovoj novoj državi dijelila se na austrijsku, ugarsku i zajedničku vladu kojom je predsjedao vladar. Zajednički poslovi rješavali su se preko zajedničke vlade ili "Ministarskog vijeća" kojem je predsjedao vladar, a u njegovoj odsutnosti ministar vanjskih poslova, kojeg je vladar imenovao predsjednikom vijeća. Ministarsko vijeće sastojalo se od ministra vanjskih poslova, ministra financija i ministra vojnih poslova. Delegacije obiju vlada bi se sastajale jednom godišnje, jednu godinu u Beču, jednu u Pešti, kako bi odredile proračun za Ministarsko vijeće. Ministar vanjskih poslova imao je mogućnost predlaganja ministra financija, međutim prema nepisanom pravilu on je morao biti iz drugog dijela monarhije. Dakle, ako je ministar vanjskih poslova bio iz Austrije, ministar financija morao je biti iz Ugarske. Posljednji član Ministarskog vijeća, ministar vojnih poslova, nije podlagao ovom pravilu s obzirom na to da je sam vladar bio vrhovni zapovjednik vojske te ministar vojnih poslova nije bio neophodan.³⁷

Austrijski dio se od ove nagodbe službeno nazivao "Kraljevstva i zemlje s predstavnicima u *Reichsratu*", a kolokvijalno *Cislajtanija*. Ugarski dio bio je "Zemlje krune Sv. Stjepana", a kolokvijalno *Translajtanija*, kolokvijalni nazivi su nastali po rječici Leithi.. U oba dijela carstva postojala su područja, Galicija u austrijskom i Hrvatska u

³⁷ Heka, László. "Analiza Austro-ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe (u povodu 150. obljetnice Austro-ugarske nagodbe)." (2017): 863-865.

ugarskom, koja su imala poseban položaj, ali i dalje nejednak vladi u Beču i Budimpešti.³⁸

Nagodbom je riješen velik dio problema koji je Monarhija imala, međutim dualizam je stvorio i nove probleme koji će pratiti Monarhiju sve do njezinog pada. Kako je Ugarska imala povlašten položaj tako su se ostali narodi osjećali zakinuto i također tražili neku vrstu autonomije. Ugarska je kasnije s Hrvatskom postigla zasebnu nagodbu, ali i dalje nisu svi bili zadovoljni. Nacionalni pokreti po cijeloj Monarhiji se nisu mogli zaustaviti i to se uglavnom vidjelo u kulturnim razlikama koje su bile sve veće između austrijskog i ugarskog dijela monarhije.

1870-e: "Sukob nacionalnosti"

Prosinački ustav koji je objavljen 21. prosinca 1867. sastoji se od pet zakona koje je sastavio ustavni odbor. Zakoni su: promijenjeni osnovni zakon o zastupanju, temeljni zakon o općim pravima građana, zakon kojim je uspostavljen carski sud, osnovni zakon o pravosudnim ovlastima i osnovni zakon o ostvarenju vladine i izvršne vlasti. Općenito se ovaj ustav tumači kao novi početak Monarhije, barem njenog austrijskog dijela. Neki povjesničari gledaju na njega kao na početak kraja. Ova promjena donijela je promijene i u administraciji koja je znatno smanjena u austrijskom dijelu monarhije te svojevrsnu pobjedu za liberale i lokalnu autonomiju.³⁹

Tijekom 1870-ih nacionalne razlike i prohtjevi činili su temelj političkih programa u pojedinim krunskim zemljama, ali i u ugarskom dijelu monarhije. Donošenjem ustava, parlamenta i zastupničke politike otvorio se put prema liberalizmu. Maknuta je teška cenzura s tiska, a pravo glasa se širilo sa svakim idućim desetljećem. Većina političkih programa osnivala se na jezičnim razlikama, ali i na kulturnim, tradicionalnim i vjerskim.⁴⁰ Etničko pitanje prožimalo se kroz cijelo carstvo i do kraja njegovog postojanja, a buđenje nacionalne svijesti Slavena je za austrijsku i ugarsku vlast značilo probleme. Osim Nijemaca i Mađara, koji su činili 40% stanovništva, u carstvu su bili Česi i Slovaci, koji su činili deset milijuna stanovnika, zatim Poljaci u Galiciji koja je imala četiri milijuna stanovnika, potom Južni Slaveni koji su činili otprilike tri milijuna i dijelili se na Slovence, Hrvate i Srbe te Rumunji u Transilvaniji. Hrvati i Srbi su većinski

³⁸ Deak, J., *Forging a Multinational State.*, 168.-169.; Heka, László. "Analiza Austro-ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe (u povodu 150. obljetnice Austro-ugarske nagodbe)." (2017): 863-864.

³⁹ Deak, J., *Forging a Multinational State.*, 170.-173.

⁴⁰ Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva.* 2018., 306.-309.

bili pod vlašću Ugarske koja nije uvijek pokazivala razumijevanje prema jeziku i kulturi, kako njih tako i Rumunja.⁴¹

Tijekom 1870-ih politička stranka koja je dominirala u austrijskom parlamentu bili su njemački liberali. Franjo Josip se pomalo povukao iz unutrašnjih poslova, predao je više ovlasti parlamentu i ministrima. Liberali su 1879., na čelu s Eduardom Herbstom, izglasali protiv okupacije Bosne, što Franjo Josip nije mogao tolerirati. Vanjska politika je još uvijek bila itekako njegovo područje i zbog toga je grofa Eduarda Taaffeja postavio na mjesto premijera, time sprječavajući liberale da ponovno imaju većinu. Taaffe je osnovao konzervativnu koaliciju s poljskim i češkim političarima, od kojih su dosta njih prije radili u birokraciji, a sada su dobivali položaje ministara. Taaffeova vlada održala se četrnaest godina, od 1879. do 1893. te preživjela mnoge promijene u austrijskom političkom krugu, kao i u samoj državi.⁴²

Prilog 8. Grof Eduard Taaffe

1880-e i 1890-e

Glavna obilježja u zadnja dva desetljeća 19. stoljeća bila su poprilična radikalizacija nacionalističkih ideologija temeljena izričito na jeziku, a postavljena u praksu preko programa biračkih tijela i obrazovanja. Taaffeova politika davala je trenutne povlastice, udovoljavala raznim prohtjevima, ali nije davala dugoročne rezultate, svari u državi su se samo još više komplicirale.⁴³ Do sada povlašteni narodi bojali su se za svoj položaj, a potlačeni i dalje se borili svim sredstvima kako bi poboljšali svoj. Nacionalističke stranke su čak koristile i antisemitizmom kao taktikom dobivanja veće podrške. Ovo se dogodilo 1895. u Ugarskoj kada je ozakonjena jednakost različitih religija i uveden je obavezan građanski brak. Mađarski katolici su kao odgovor održavali proteste i zahtijevali ukidanje građanskog braka. Liberalni mediji su ovakve katolike nazivali neukim seljacima, ali obnavljanje antisemitizma je bilo na

⁴¹ Goldstein, Ivo. (Ur.). *Povijest, sv. XV., Kolonijalna carstva i imperijalizam (1871.-1914.)*, 2007., 480.-481.

⁴² Deak, J., *Forging a Multinational State.*, 196.-199.

⁴³ Goldstein, Ivo. (Ur.). *Povijest, sv. XV., Kolonijalna carstva i imperijalizam (1871.-1914.)*, 2007., 484.-485.

pomolu, a antisemitski nastrojeni nezadovoljnici postojeće su socijalne probleme pripisivali upravo Židovima.⁴⁴

Kako bi mobilizirali što više ljudi za svoje ciljeve nacionalistički aktivisti su se okrenuli školama. Školski sustav mogao se koristiti kao plodno tlo za nacionalistički aktivizam, ali i za uključivanje lokalne zajednice u politički život. U austrijskom dijelu carstva je između 1880. i 1890. osnovan niz organizacija za prikupljanje novca kojim će se osnovati i održavati škole na jezicima u područjima u kojima je taj jezik bio u manjini, a nije bilo dovoljno djece koja su njime govorila da se osnuje državna škola. Nasuprot ovome ugarski dio carstva je nastojao provesti mađarizaciju na cijelom području kojim je upravljao. Ugarski nacionalisti smatrali su kako se cijelo područje treba asimilirati u mađarsku naciju i zbog toga je već 1879. učenje mađarskog postalo obvezno u osnovnim školama, a do 1902. su se i ostali predmeti trebali predavati na mađarskom. Problem svih ovih zakona bila je provedba, naime država nije imala dovoljno sredstva da u sve dijelove pošalje dobro obrazovane učitelje koji poznaju mađarski.⁴⁵

1890-e obilježilo je širenje socijalističke ideje, što nije bilo specifično samo za Austro-Ugarsku, već i za druge europske države. Prve reakcije vladajućih bili su pokušaji ukidanja ovog pokreta, a Taaffe je pokušao polako, postepeno udovoljiti zahtjevima sve većeg broja politički zainteresiranog stanovništva te je upravo zbog toga poticao izbornu reformu 1893. godine. Iako nije uspio u svojem naumu, već 1896. pod vladom grofa Kasimira Badenija provedeno je značajno proširenje biračkog tijela, ali tek su 1907. svi muškarci dobili pravo glasa.⁴⁶

Ova dva desetljeća označila su velike preokrete u politici Austro-Ugarske, stvarajući mnoge probleme, kako caru i kralju Franji Josipu tako i ostatku stanovništva koje se prvi puta susretalo s ovakvim promjenama. Brojni nacionalistički aktivisti, kulturne i jezične razlike te sve veći zahtjevi potlačenih naroda za izjednačavanjem položaja u Monarhiji vodile su carstvo prema sve većim razlikama koje će eskalirati na početku 20. stoljeća.

⁴⁴ Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva*. 2018., 335.-338.

⁴⁵ Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva*. 2018., 338.-342.

⁴⁶ Goldstein, Ivo. (Ur.). *Povijest, sv. XV., Kolonijalna carstva i imperijalizam (1871.-1914.)*, 2007., 485.-486.

Vanjska politika

Od dolaska Franje Josipa na vlast pa do njegove smrti Austro-Ugarska doživjela je mnoge promjene, kako na unutarnjem tako i na vanjskopolitičkom planu. Franjo Josip imao je velike ambicije kada se pričalo o vojnoj i međunarodnoj moći carstva. Njegovi pokušaji da zadrži zemlje u sjevernoj Italiji, nadmoć nad Pruskom te sporenja s Rusijom kada je u pitanju bilo područje Balkana biti će obuhvaćeni u ovom poglavlju. Franjo Josip se na početku najviše pouzdao u svoju vojsku, a osim toga bio je iznimno odan dinastiji i odlučan u zaštiti njezinog integriteta, tradicije i ponosa. Tok povijesti nije išao njemu na ruku i dosta njegovih ambicija je ostalo neispunjeno ili sasvim uništeno.

Odnosi Europe i Franje Josipa

Na samom početku svoje vladavine Franjo Josip susreo se s mnogo više problema nego što jedan neiskusni osamnaestogodišnji mladić može podnijeti. Kako bi zaustavio revolucije u Ugarskoj trebao je pomoć izvana, a ta pomoć je stigla u obliku ruske vojske. Car Nikola I. poslao je svoju vojsku kako bi pomogao srušiti revolucionare na čelu s Kossuthom.⁴⁷ Ugarski parlament je zbacio Habsburgovce s trona što je bilo previše za ono doba te su ruske trupe u lipnju ušle u Ugarsku. Ugarska u tom trenu nije imala puno šansi zbog više razloga. Prvo nije imala jaku vojsku, nije se mogla mjeriti s austrijskom i ruskom, zatim nije imala nikakve vanjske saveznike, a niti saveznike unutar carstva, a nije imala niti mogućnosti za uzdržavanje svoje vojske. Franjo Josip nije bio previše sretan što je trebao vanjsku pomoć kako bi doveo u red svoje carstvo, stoga je ovu rusku intervenciju smatrao sramotom.⁴⁸

Nekoliko godina kasnije između Rusije i Osmanskog Carstva izbio je vojni sukob bolje poznat kao Krimski rat, trajao je od 1853. do 1856. te završio sporazumom u Parizu.⁴⁹ Europske velesile Velika Britanija i Francuska stale su na stranu "bolesnika na Bosporu"⁵⁰ zbog pribojavanja od ruske nadmoći nad Bliskim Istokom i na Balkanu.

⁴⁷ Taylor, A. J. P. *Habsburška Monarhija 1809 - 1918.*, 1990., 105.; Curtis, Benjamin. *The Habsburgs. The History of a Dynasty.*, 2013., 251.

⁴⁸ Curtis, Benjamin. *The Habsburgs. The History of a Dynasty.*, 2013., 251.

⁴⁹ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=33969> (Pristup: 17. kol. 19.)

⁵⁰ "Bolesnik na Bosporu" je naziv koji se koristi za Osmansko Carstvo u posljednjoj fazi njegova postojanja zbog gubitka ekonomske moći, teritorija, vojne nadmoći i međunarodnog ugleda

Austrija je prvotno ostala neutralna, ali je 1854. Franjo Josip dao Rusiji ultimatum te zauzeo područja duž Dunava, koja je prvotno zauzela Rusija. Britanija i Francuska nisu željele prihvatiti Austriju kao stalnog saveznika, a Franjo Josip je narušio odnose s Rusijom. Međutim, kako se sve riješilo sporazumom Franjo Josip ostao je bez saveznika pred kraj tog rata. Austrija je izgubila svoju moć u europskoj politici i ravnoteži snaga.⁵¹

Sljedeća vanjskopolitička kriza Franje Josipa zahvatila je sjevernu Italiju, točnije područja Lombardije i Venecije koja su bila pod austrijskom vlašću. Franjo Josip je za namjesnika u ovom području imenovao svog mlađeg brata Ferdinanda Maximiliana, koji se pokazao sposobnijim i liberalnijim. Maximilian je predlagao da se stanovništvu Lombardije i Venecije daju ustupci zbog njihovih žalbi na visoke poreze, ali Franjo Josip nije želio popustiti i s time je okrenuo raspoloženje u navedenim pokrajinama protiv sebe. Kako nije dolazilo do dogovora Napoleon III. je iskoristio svoju priliku kako bi izgurao Habsburgovce iz Italije.⁵² General Radetzky umro je 1857., a na njegovo mjesto stavljen je general Gyulay, koji ga nije dobio zbog svojih sposobnosti već zbog

Prilog 9. Princ Ferdinand Maximilian, mlađi brat Franje Josipa

spletke na dvoru. Rat između Austrije i Francuske koja je podupirala Pijemont, izbio je 1859. godine. Prva bitka koja se odigrala kod Magente ostala je bez pobjednika, iako se francuske snage nisu još uključile u borbu te je samo trebalo pobijediti pijemontsku vojsku. Ova bitka pokazala je koliko je nesposoban general Gyulay zbilja bio te je Franjo Josip odlučio preuzeti zapovjedništvo. Franjo Josip i Napoleon III. sreli su se u bitci kod Solferina koja je završila austrijskim porazom. Kako nije htio da se u pregovore uključe druge sile Franjo Josip osobno pregovara s Napoleonom III. i postiže dogovor u Zürichu. Habsburgovci su

⁵¹ Curtis, Benjamin. *The Habsburgs. The History of a Dynasty.*, 2013., 253.-254.; Taylor, A. J. P. *Habsburška Monarhija 1809 - 1918.*, 1990., 114.

⁵² Curtis, Benjamin. *The Habsburgs. The History of a Dynasty.*, 2013., 254.-255.; Suppan, Arnold. "Je li Austro – Ugarska bila osuđena na propast?." *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, br. 525=51 (2016): 69.

izgubili Lombardiju, Toskanu i Modenu, a Franjo Josip povjerenje u svoju vojsku i osjećaj časti i ponosa. Venecija je zadržana, ali ne još dugo.⁵³

Austrijski odnosi s Njemačkim zemljama bili su podosta složeni. Dugi niz stoljeća Habsburgovci su imali vodstvo u njemačkoj konfederaciji, međutim s pojavom nacionalnih interesa postavilo se pitanje: može li Habsburška Monarhija koja je sama po sebi multinacionalna i obuhvaća ne-njemačke narode ući u njemačku uniju na nacionalnoj bazi? Odgovor se pokušao pronaći u parlamentu u Frankfurtu. Kako nije cijela Habsburška Monarhija bila dio njemačke konfederacije izbori su se provodili samo u austrijskom dijelu monarhije, isključujući Ugarsku, Lombardiju, Veneciju i Galiciju. S revolucijama koje su bijesnile 1848. nije bilo potpuno nemoguće očekivati raspad Monarhije, a kada bi se to dogodilo austrijski dio bi ušao u uniju s njemačkim zemljama. Uključivanje Austrije je nazvano velikonjemačko (*großdeutsch*), a njeno isključivanje malonjemačko (*kleindeutsch*) rješenje. S raspletanjem događaja u Monarhiji postalo je jasno kako se neće raspasti, a s dolaskom Schwarzenberga na mjesto premijera daljnji pregovori nisu bili mogući. Schwarzenberg je inzistirao na velikonjemačkoj soluciji, ali uz uvjet da Habsburška Monarhija ostane teritorijalno cjelovita, što Nijemci, a ni mnogi Austrijanci nisu mogli prihvatiti. S ovime je prestala austrijska nadmoć u njemačkoj konfederaciji, a njezin ugled počeo opadati kako se Pruska počela uzdizati.⁵⁴

Suparništvo između Pruske i Austrije sve je više išlo u prilog Pruskoj. Austrija je bila u velikim problemima, financijski, ekonomski, gospodarski, sve problemi za koje je Franjo Josip smatrao kako ih može riješiti ako pobijedi u ratu. Pruska je 1862. krenula u rat s Danskom koja je polagala pravo na pokrajine Schleswig i Holstein. Austrija se ovom ratu priključila samo kako bi spriječila Prusku da prisvoji sve zasluge za krajnju pobjedu.⁵⁵ Nedugo nakon toga Pruska, na čelu s dinastijom Hohenzollern i s premijerom Ottom von Bismarckom, se spremala na rat protiv Austrije, a ni Franjo Josip nije bio daleko od ove zamisli jer su mu neki generali već više godina predlagali taj rat. Franjo Josip je bio uvjeren kako bi ratom doveo situaciju ponovno pod svoju kontrolu. Rat je objavljen 1866. i Austrija se morala boriti na dva fronta, u Italiji i u

⁵³ Rady, Martyn. *The Habsburg Empire: A Very Short Introduction.*, 2017., 82.; Taylor, A. J. P. *Habsburška Monarhija 1809 - 1918.*, 1990., 116.-118.; Curtis, Benjamin. *The Habsburgs. The History of a Dynasty.*, 2013., 255.

⁵⁴ Beller, Steven. *The Habsburg Monarchy, 1815-1918.*, 2018., 77.-81.; Curtis, Benjamin. *The Habsburgs. The History of a Dynasty.*, 2013., 256.

⁵⁵ Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva.* 2018., 285.

Njemačkoj. U Italiji je do tog vremena pod austrijskom vlašću ostala jedino Venecija koju je talijanski kralj Vittorio Emanuele II. prisvajao zbog nacionalnog ujedinjenja Italije. Franjo Josip je i prije samog rata sklopio ugovor s Napoleonom III. o francuskoj neutralnosti, ali je zauzvrat predao Veneciju na kraju rata, bez obzira na sam ishod.⁵⁶ Na sjevernoj fronti borbe su dosegnule vrhunac 2. srpnja 1866. u blizini češke utvrde Hradec Králové (Sadove), poznatije kao bitka kod Königgrätza. U ovoj bitci pobjedu je odnijela Pruska zbog nadmoćne logistike, suvremenog naoružanja i boljeg zapovjedništva.⁵⁷ Ovim porazom Austrija je istisnuta iz Italije, ali i iz njemačkog saveza država.⁵⁸

Situacija u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina postojale su kao pokrajine u sklopu Osmanskog Carstva, međutim kako je moć ovog nekada slavnog carstva bila na izmaku sve veći problemi s pokrajinama udaljenima od središta rješavali su se na drugačije načine. Tako su ustanci u Bosni i Hercegovini 1878. ugašeni kada su austrougarske postrojbe ušle i zaposjele teritorij, što je i odobreno na Berlinskom kongresu 3. srpnja 1878. godine. Okupacija ovog teritorija trebala je biti privremena, ali produžila se na trideset godina do 1908. kada je postala službeno dio Austro-Ugarskog Carstva.⁵⁹

Bosna i Hercegovina ušla je u nadležnost Austro-Ugarske, ali ostala pod suverenitetom sultana sve do njezine aneksije. Mnogi u carstvu gledali su na okupaciju Bosne i Hercegovine kao na izričito pozitivnu stvar, to je bila jedina kolonija Austro-Ugarske, a južnoslavenski nacionalni aktivisti, bilo hrvatski ili srpski vidjeli su ovdje mogućnost proširenja ambicija nacionalnih pokreta. Franjo Josip i njegovi ministri smatrali su kako u Bosnu i Hercegovinu dopremaju prijeko potreban mir i blagostanje, ali i tehnološki i industrijski razvitak. Postojala je želja za "civiliziranjem" Bosne i Hercegovine i naroda koji su tamo živjeli, bez obzira na jezik ili vjeru.⁶⁰

⁵⁶ Curtis, Benjamin. *The Habsburgs. The History of a Dynasty.*, 2013., 257.

⁵⁷ Suppan, Arnold. "Je li Austro – Ugarska bila osuđena na propast?" *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, br. 525=51 (2016): 69.

⁵⁸ Oršolić, Tado. "Vojno-teritorijalna podjela i reorganizacija austrougarske vojske 1867.–1890." *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 46 (2004): 375.

⁵⁹ Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva*. 2018., 363.-364.; Hadžić, Izet. "Povijesni kontinuitet razvoja državnosti Bosne i Hercegovine do Prvog svjetskog rata." *Tranzicija* 18, br. 38 (2016): 115.

⁶⁰ Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva*. 2018.,364.-365.

Prvotnu ovlast nad Bosnom i Hercegovinom imala je komisija za Bosnu i Hercegovinu koja se nalazila u sklopu ministarstva vanjskih poslova, ali kasnije je uprava potpala pod ministarstvo financija u kojemu je osnovan ured za poslove Bosne i Hercegovine. Ovako će ostati do aneksije. Razlog za aneksiju bila je potreba za demokratizacijom društva i ustavom, koji je donesen 20. veljače 1910. godine. Ustav je bio poprilično ograničen i vrhovna vlast je ostala u Beču, što je bilo i očekivano. Međutim, itekako je važan za politički poredak, a najvažnija je bila institucija Sabora. Sabor, iako ograničen, mogao je donositi odluke o pitanjima koja nisu bila u nadležnosti parlamenta u Beču ili Budimpešti.⁶¹

Vojna organizacija od 1878.

Prije je već spomenuto kako je Franjo Josip, uz sve ustupke koje je radio za vrijeme svoje vladavine, zadržao poslove vojske i vanjsku politiku za sebe. Vojska Austro-Ugarske bila je organizirana na specifičan način zbog dualističke organizacije Monarhije, ali još prije i zbog prijetnje Osmanskog Carstva. Ova prijetnja, iako već oslabjela, je razlog zašto je uopće postojala Vojna krajina. Do 1873. Vojna krajina bila je pod izravnom komandom cara, a tek 1881. je ovaj teritorij ponovno priključen Banskoj Hrvatskoj. Vojska, osim što je car bio vrhovni zapovjednik, je bila jedno od ministarstava koja su povezivala austrijski i ugarski dio Monarhije nakon 1867. godine. Osim cara i Dvora te vojske, carstvo su povezivali ministarstvo vanjskih poslova i ministarstvo financija.⁶²

Nagodbom 1867. promijenio se ustroj Monarhije pa se tako morao promijeniti i ustroj same vojske. Vojska je doživjela popriličnu reorganizaciju u skladu s nagodbama, ne samo Austrije i Ugarske, već i Ugarske i Hrvatske. Nakon preustrojavanja austrougarska vojska se dijelila na četiri osnovna dijela. Prvi dio je bila zajednička carsko-kraljevska vojska i ratna mornarica, čiji je zapovjedni i službeni jezik bio njemački, a bila je podređena Državnom ratnom ministarstvu u Beču. Drugi dio bilo je kraljevsko ugarsko (ugarsko-hrvatsko) domobranstvo, čiji su službeni i zapovjedni jezici bili mađarski i hrvatski, a oba su bila podređena Ministarstvu za zemaljsku obranu u Budimpešti. Treći dio je bilo austrijsko carsko-kraljevsko domobranstvo, čiji je zapovjedni i službeni jezik bio njemački, a bilo je podređeno Ministarstvu za zemaljsku

⁶¹ Hadžić, Izet. "Povijesni kontinuitet razvoja državnosti Bosne i Hercegovine do Prvog svjetskog rata.", 116.-117.

⁶² Oršolić, T., "Vojno-teritorijalna podjela i reorganizacija austrougarske vojske 1867.-1890.", 375.

obranu u Beču. Četvrti i zadnji dio, posebno ustrojen 1886., bio je narodni ili zemaljski ustanak – *Landsturm*, koji se mobilizirao samo u slučaju rata, tj. opće mobilizacije.⁶³

⁶³ Oršolić, Tado. "Vojno-teritorijalna podjela i reorganizacija austrougarske vojske 1867.–1890.", 376.

Privatan život jednog cara

Turbulentan carski život Franje Josipa proširio se i u privatnu sferu. Vrlo često opisan kao jednostavan čovjek koji voli red, rad i disciplinu, Franjo Josip u svom svakodnevnom životu nije tražio carski luksuz koji je nametala tradicija dvora u Beču. U svom životu pretrpio je mnogo tuge, mnogo smrti, ali njegova carska dužnost je uvijek ostala na prvom mjestu. Od smrti njegove majke, Sofije, koja je bila veliki uzor, preko odsustva njegove žene, Elizabete, koju je jako volio, do samoubojstva jedinog sina Rudolfa. Kroz sve ovo Franjo Josip je morao proći te i dalje upravljati carstvom kako se očekivalo od njega, često nazivanog posljednjeg Habsburgovca starog kova.

Prilog 10. Mladi Franjo Josip, oko 1860., ulje na platnu

“Obiteljska idila“

Od Franje Josipa se očekivalo da osnuje svoju obitelj, a za to je trebalo pronaći pravu mladenku. Žena ili djevojka koja će postati njegova mlada pomno je izabrana od njegove majke, međutim stvari nisu išle točno kako je Sofija zamislila. Franjo Josip se trebao zaručiti s Helenom, najstarijom kćeri bavarskog vojvode Maksimilijana i Sofijine sestre Ludovice. Prvi susret je organiziran kao obiteljsko okupljanje u Ischlu za 18. kolovoza, rođendan Franje Josipa. Tada su trebale biti objavljene i zaruke. Ludovica je sa sobom i Helenom pvela i njezinu petnaestogodišnju mlađu sestru, Elizabetu koju je njezina obitelj zvala Sissi. Kada su se susreli bilo je očito da se Franjo Josip zaljubio u Elizabetu na prvi pogled. Na balu je plesao samo sa Sissi, njoj poklonio buket i na kraju se s njom i zaručio.⁶⁴ Vjenčali su se osam mjeseci kasnije, 24. travnja 1854. godine. Elizabeta nije bila spremna za život na bečkom dvoru, nikada nije dobila potrebnu edukaciju, a ovih osam mjeseci je bilo premalo kako bi ju se pripremio za sve protokole, gubitak privatnog života i sve obaveze jedne carice. Vjenčali su se u

⁶⁴ Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph.*, 1994., 86.-87.

Augustinskoj crkvi i Elizabeta je predstavljena cijelom dvoru, što je bio dugoročan i naporan posao, pogotovo za tako mladu djevojku.⁶⁵

Prvih nekoliko godina braka moglo bi se reći da je bilo sretno u usporedbi s ostatkom. Iako je Elizabeta bila nesretna, melankolična i osjetljiva, na to je najviše utjecala njezina svekrva, Sofija. Sofija je smatrala kako se Elizabeta ne zna ponašati i kako je upravo ona ta koja joj treba pokazati i pružiti joj dodatno obrazovanje. Elizabeta ovo nije tako shvaćala, već se osjećala napadnutom i neshvaćenom. Uz sve spomenuto Elizabeta je podarila Franji Josipu troje djece u ovom razdoblju. Prva kćer Sofija je rođena 1855., druga kćer Gisela 1856. i sin Rudolf je rođen 1858. godine.

Prilog 11. Franz Xaver Winterhalter: Carica Elizabeta u večernjoj haljini s dijamantnim ukrasima u obliku zvijezda u kosi, ulje na platnu 1865.

Osim borbi oko Elizabetinog obrazovanja, nakon rođenja Sofije i Gisele, Sofija i Elizabeta su se sukobile i oko njihovog odgoja. Sofija je preuzela njihov odgoj jer je smatrala kako Elizabeta nije dovoljno zrela, ali Franjo Josip je ovaj puta stao uz svoju ženu. Problem je ponovno nastao nakon posjeta Ugarskoj, kada je Elizabeta inzistirala da mala Sofija pođe s njima. Tijekom boravka u Ugarskoj mala Sofija se razboljela i preminula 28. svibnja 1857. godine. Od tada Elizabeta se potpuno predala, najvjerojatnije pala u tešku depresiju. Kada se rodio mali Rudolf nije se niti pokušala boriti za njega.⁶⁶

Početakom 1860-ih Elizabeta nije pokazivala nikakve namjere za obavljanje svojih dužnosti, ne samo kao carice, već i kao majke. Vrlo često bolesna, u depresiji, na vrlo strogoj dijeti i programu vježbanja, može se pretpostaviti da je mlada carica

bolovala od anoreksije.⁶⁷ Doktori su joj preporučili da ode iz Beča za vrijeme zime, a ona je bez djece otišla na udaljeni otok Madeiru. Nakon kratkog povratka na dvor

⁶⁵ Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph.*, 1994., 87.-88.;

<https://www.habsburger.net/en/chapter/franz-joseph-marriage-family-and-descendants> (Pristup: 19. kol. 19.)

⁶⁶ Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph.*, 1994., 98.-101.

⁶⁷ Elizabeta je bila visoka 172 centimetra, a njezina težina nije prelazila 50 kilograma.

ponovno je otišla, ovaj puta na Krf, gdje ju je kasnije posjetio i Franjo Josip. Povratak u carstvo nije značio i povratak u Beč, Elizabeta je provela zimu u Veneciji gdje su je mogla posjećivati i djeca. Na dvor u Beču se vratila tek nakon posjeta Bavarskoj, gdje se njezino kašljanje, bol u prsima i otečenost gležnjeva potpuno smirilo. Po povratku u Beč Elizabeta se promijenila i to je najbolje vidljivo u njezinoj reakciji na spartanski odgoj Rudolfa. Grof Gondrecourt je trebao osnažiti dječaka, ali spartanski tip odgoja učinio je suprotno i izazvao napadaje panike, pogoršao zdravstveno stanje. Franjo Josip je popustio svojoj ženi, a zanimljivo je da njegova majka nije uopće reagirala.⁶⁸

Pred kraj 1860-ih, kada je sklopljena Austro-ugarska nagodba, bilo je poznato koliko Elizabeta voli Ugarsku i mađarski jezik i kulturu. Međutim, nakon rođenja Marie Valerie, Elizabeta je izgubila sav interes za politiku te je ponovno otputovala sa svojim kćerima, ovaj puta u južni Tirol. Rudolf je ostao uz svog oca i zamjerao majci što ih je ostavila u vrijeme teške krize i vrhunca rata s Pruskom, čak joj je i pisao pisma u kojoj joj otvoreno zamjera. Nadvojvotkinja Sofija joj je također zamjerala, ali je na početku 1870-ih imala većih problema s liberalizmom i Mađarima na dvoru. U to vrijeme došlo je i do zaruka Gisele i bavarskog princa Leopolda, njezinog rođaka. Ni Sofija ni Elizabeta nisu smatrale kako je ovaj brak dobar, ali iz različitih razloga. Elizabeta je smatrala kako je Gisela još premlada, iako je bila otprilike istih godina kao i ona kada se udala za Franju Josipa. Sofija, nažalost, neće doživjeti vjenčanje svoje unuke jer je 28. svibnja 1872. umrla od prehlade koja se proširila i postala opasna. Smrt majke jako je pogodila Franju Josipa.⁶⁹

Prilog 12. Katarina Schrott

Česta izbivanja carice utjecala su na Franju Josipa tako da je pronašao prijateljstvo u drugoj mladoj ženi, glumici Katarini Schrott. Elizabeta je čak poticala ovo prijateljstvo jer je vjerovala da Katarina može pružiti Franji Josipu žensko društvo koje ona nikada nije mogla. Koliko je Franjo Josip cijenio sretne trenutke s Katarinom je vidljivo iz njihovih pisama i čestih susreta, ali Katarina je bila pokraj njega i u najtežim trenucima.⁷⁰ Jedan, ako ne i najteži trenutak u životu Franje Josipa zbio se rano ujutro 30. siječnja 1889. kada mu je Elizabeta

⁶⁸ Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph.*, 1994., 111.-116.

⁶⁹ Palmer, Alan., *Twilight of the Habsburgs: The life and times of Emperor Francis Joseph.*, 1997., 177.-179.

⁷⁰ Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph.*, 1994., 243.-246.

priopćila vijest da je njihov jedini sin i njegov nasljednik počinio samoubojstvo zajedno sa svojom ljubavnicom, sedamnaestogodišnjom barunicom Marijom Vetserom, u lovačkoj kući u Mayerlingu. Iako je ovo šokiralo Franju Josipa, promijenilo mu život, bilo je i prije naznaka, znakova kako mladi princ nije u dobrom duševnom ni fizičkom stanju. Naime, Rudolf je obrazovan podosta liberalno, a nikada nije osjećao toplinu obitelji. Njegova majka je često putovala i zanemarivala ga, a njegov otac je bio previše zaokupljen svojim dužnostima. Rudolf se osjećao kao stranac na konzervativnom dvoru svoga oca i zbog toga što nije bio upućen u svakodnevne političke događaje osjećao se neuspješnim. Njegovo psihičko stanje se nije popravilo ni nakon vjenčanja s belgijskom princezom Stephanie i rođenja njihove kćeri Elisabeth 1883. te je i dalje imao ljubavnice. Na početku 1887. se zarazio spolnom bolešću, koju je prenio i na

Prilog 13. Prestolonasljednik Rudolf, oko 1880.

Stephanie. Do 1889. Rudolf je bio teško bolestan, ali i osjećaj neuspjeha ga je izjedao jer su svi njegovi planovi i ideali za budućnost propali. Nakon samoubojstva svog sina Franjo Josip je tražio obdukciju koja je pokazala kako je Rudolf mogao biti psihički nestabilan u trenutku smrti, što je bilo važno kako bi mogao imati kršćanski pokop. Koliko je Franjo Josip volio svog sina pokazuje da je prekršio protokol na njegovom sprovodu i poljubio lijes, a koliko je Rudolf zamjerao ocu i koliko ga se bojao je vidljivo u tome što mu nije ostavio oprostajno pismo, iako je ostavio pisma majci i sestrama.⁷¹

Nažalost, Mayerling nije zadnja tragedija koju će Franjo Josip morati preživjeti jer Elizabetino zdravlje se samo pogoršavalo s godinama. Elizabeta je oslabila, ponovno smršavila toliko da je u nekim trenucima jedva hodala, ali i njezino mentalno zdravlje se pogoršalo, što je vrlo zabrinjavalo cara. Osim njezinog zdravlja Franju Josipa je zabrinjavalo i njezino inzistiranje na vrlo malo osiguranja na njezinim

⁷¹ Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph.*, 1994., 246.-254.; Palmer, Alan., *Twilight of the Habsburgs: The life and times of Emperor Francis Joseph.*, 1997., 261.-262.; <https://www.habsburger.net/en/chapter/failure-and-frustration> (Pristup: 20. kol. 19.)

putovanjima što je dovelo do njezine smrti. U Genovi 1898. jedne novine su 9. rujna objavile njezin dnevni plan što je potaknulo jednog talijanskog anarhista. Nakon izlaska iz hotela napao je caricu i ubo ju u prsa, prije nego je ikakva pomoć mogla biti pružena carica je umrla, rana je bila preduboka. Car je za smrt svoje voljene doznao od grofa Paara, bio je smrznut i u potpunom šoku te izgovorio: "Tada me ništa neće poštediti na ovoj zemlji."⁷² Franjo Josip, iako od malena naučen da kontrolira svoje emocije ovaj puta nije mogao i kada je vidio svoju kćer Mariju Valerie je zaplakao. Koliko je stvarno volio Elizabetu govore i riječi koje je grof Paar čuo od cara: "Nitko ne zna koliko smo se voljeli."⁷³ Caru je vrlo brzo došla Katarina kako bi ga utješila, bila tamo za njega kao i nakon tragedije s Rudolfom.⁷⁴ Maria Valerie nije bila sretna zbog ovog prijateljstva, pogotovo ne nakon majčine smrti. Okolnosti su se nakon Elizabetine smrti promijenile i Katarina i Franjo Josip su se polako udaljili jedno od drugoga. Katarina je 1900. dala otkaz u *Burgtheateru* i nakon toga poprilično ograničila svoje kontakte sa gotovo sedamdesetogodišnjim carem, koji je njoj pisao, ali bi češće o njoj saznao od drugih nego iz rijetkih odgovara na njegova pisma. Izgubljeno prijateljstvo s Katarinom nakon svih tragedija koje je prošao teško je palo Franji Josipu pa iako je njegova najmlađa kćer to željela, nikada se nije ponovno oženio. Dosta često je od tada opisivao kao 'usamljen stari gospodin'.⁷⁵

Dvor Franje Josipa

Dvor koji je Franjo Josip naslijedio je već dugo bio točno određen i organiziran. Vrlo strukturiran, sa strogom hijerarhijom, moglo bi se reći kao država u malom. Najviši položaji u dvoru su bili *Obersthofmeister* (veliki meštar dvora) koji je imao najviše i najbitnije dužnosti, kao organizacija dvorskih ceremonija, carevih putovanja, kapele, dvorske glazbe te doktora i ljekarnika, ali i organizacija projekata vezanih uz planiranje konstrukcije, eksterijera i arhitekture. Drugi je bio *Oberstkammerer* (veliki komornik) kojem je posao bio čuvanje i proširenje dvorske knjižnice i čuvanje carskih dragulja, ali najveći dio posla je bila kontrola i organizacija svih lakaja, služavki, spremačica i sluga koji su radili za carsku obitelj. Treći je bio *Obersthofmarchall* (veliki maršal) koji je bio zadužen za svakodnevne regulacije dvora i dvorjana te je njegova dužnost bila

⁷² Vlastiti prijevod s engleskog: "I shall then be spared nothing on this earth."

⁷³ Vlastiti prijevod s engleskog: "Nobody knows how much we loved each other."

⁷⁴ Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph.*, 1994., 258.-260.

⁷⁵ Palmer, Alan., *Twilight of the Habsburgs: The life and times of Emperor Francis Joseph.*, 1997., 286.-288.

osigurati da se članovi carske obitelji ponašaju u skladu s pravilima dvora. Zadnji je bio *Obersthallmeister* (gospodar konjušnica) koji je bio zadužen za konjušnice i dvorske kočije, što je bila svakodnevna briga. Slavna španjolska škola jahanja s lipicancima je bila njegova briga, kao i sve ostale škole jahanja na dvoru. Naravno, osim njih tu su bili i razni savjetnici, komornici, različite straže *Adelige Leibgarde* (Plemenita straža) i Ugarska straža. Carica je imala svoj dio posluge, od koje su najvažnije bile njezine dvorske dame, koje su za vrijeme Elizabete obje bile Mađarice.⁷⁶

Franjo Josip i Franjo Ferdinand

Franjo Josip nije smatrao kako će za nasljednika morati izabrati Franju Ferdinanda, a nakon skandala s njegovom ženidbom njihov odnos će samo još više zahladiti. Franjo Ferdinand je pred kraj 19. i na početku 20. stoljeća bio stacioniran u Pragu gdje je upoznao groficu Sophie Chotek. Sophie je bila dio češkog plemstva, ali ne dovoljno visoko na hijerarhijskoj ljestvici da bi Franjo Josip odobrio ovo vjenčanje. Franjo Ferdinand je inzistirao, ludo zaljubljen i njegova pomajka Maria Theresa mu je pomogla tako da je razgovarala s Franjom Josipom.⁷⁷ Po carskom zakonu glava obitelji Habsburg je car, koji utječe i kontrolira gotovo sve aspekte života drugih članova obitelji, bez njegovog pristanka oni ne mogu skoro ništa, ne mogu se preseliti, otići iz države, vjenčati se.⁷⁸ Franjo Josip je na kraju pristao na ovaj brak, ali pod uvjetom da bude morganatski brak.⁷⁹ Pred petnaest nadvojvoda, papinskim nuncijem, kardinalom nadbiskupom i Franjom Josipom je u ceremoniji u Hofburgu, 28. lipnja 1900. Franjo Ferdinand svečano odbacio sve zahtjeve njegove buduće žene i djece za statusom ili nasljedstvom koje bi dobili da je brak sklopljen među jednakima. Nekoliko dana kasnije Franjo Ferdinand i Sophie su se vjenčali u dvorcu Reichstadt. Po pismima Franje Ferdinanda može se zaključiti da je brak bio sretan. Prvo dijete, djevojčica Sophie, rodila se 1901., zatim prvi sin Maximilian 1902. i drugi sin Ernest 1904. godine. Međutim, iako je život iza zatvorenih vrata bio ugodan, u društvu Franjo Ferdinand nije mogao biti sa svojom ženom i djecom. Vozile su ih odvojene kočije, sjedili su odvojeno

⁷⁶ Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph.*, 1994., 212.-215.

⁷⁷ Palmer, Alan., *Twilight of the Habsburgs: The life and times of Emperor Francis Joseph.*, 1997., 288.; Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph.*, 1994., 269.

⁷⁸ Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph.*, 1994., 215.-217

⁷⁹ Morganatski brak je brak između plemića vladarske kuće i plemkinje nižeg statusa, s tim da se plemkinja ne uzdiže na njegov status, a njihova djeca ne mogu naslijediti očeva statusna prava niti imovinu. (Definicija s: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41944> Pristup: 22. kol. 19.)

u kazalištu, a Sophie nije smjela ići na gala večere i balove na koje je Franjo Ferdinand bio pozvan.⁸⁰

Nakon njegovog vjenčanja odnos Franje Ferdinanda i njegovog ujaka bio je još gori, međutim osobne nesuglasice su prešle i na nesuglasice u sferi upravljanja državom. Franjo Ferdinand postajao je nestrpljiv, a Franjo Josip nije bio spreman podijeliti političku moć s nikim pa niti sa svojim nasljednikom, isto je bilo i s Rudolfom. Upravo zato Franjo Josip je za svog nećaka odredio vojnu karijeru u kojoj je Franjo Ferdinand brzo napredovao tako da je do 1913. dobio čin generala inspektora. Franjo Josip je smatrao kako je Monarhija previše kompleksna i ranjiva da bi se mogle donositi stroge mjere, a Franjo Ferdinand je vjerovao suprotno, kako ju jedino to može spasiti. Niz nesuglasica i razlike u karakteru su sprječavale ujaka i nećaka da se često viđaju. Možda je najbolji primjer njihovih različitih karaktera pristup lovu svakog od njih. Franjo Josip je lov doživljavao kao opuštajuće iskustvo, nešto što je radio kao razbibrigu. Franjo Ferdinand je, pomalo zabrinjavajuće, postao vrlo agresivan u lovu, kao da je imao žudnju za krvoprolićem, osim toga bio je vrlo nepovjerljiv prema svojoj habsburškoj obitelji.⁸¹

Prilog 14. Franjo Ferdinand sa svojom obitelji, razglednica 1913.

⁸⁰ Palmer, Alan., *Twilight of the Habsburgs: The life and times of Emperor Francis Joseph.*, 1997., 289.-290.; Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph.*, 1994., 269.;

<https://www.habsburger.net/en/chapter/love-follows-its-own-laws-franz-ferdinands-marriage-and-offspring> (Pristup: 20. kol. 19.)

⁸¹ Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph.*, 1994., 298.-300.

Put prema ratu i Prvi svjetski rat

Društvo na početku 20. st. se itekako promijenilo od društva koje je Franjo Josip zatekao na početku svoje vladavine 1848. godine. Nikada prije se okolnosti u carstvu i van njega nisu ovoliko brzo mijenjale kao tada. Monarhija je za vrijeme vladavine Franje Josipa poprimila potpuno novo ruho, to više nije bilo Austrijsko Carstvo, već Austro-Ugarsko Carstvo, vladar više nije bio apsolutist, postojao je ustav, parlament i koliko god se Franjo Josip opirao modernizaciji ona je bila neizbježna. Od ukinuća feudalnih odnosa pa do 1900. društvo se mijenjalo, moderniziralo, opismenjvalo, gradile su se željeznice, rastao je utjecaj srednjeg građanskog sloja. Sve ovo su bile promjene koje nisu bile jedinstvene za Austro-Ugarsku Monarhiju, ali kao multinacionalna država s pretenzijama za utjecaj na Balkanu nakon što je propadanje Osmanskog Carstva uzelo maha, ove promijene su itekako zadavale probleme njenom vladaru.

Društvo na početku 20. stoljeća

Početak 20. st. je za društvo označavao ekonomski rast i bolje životne uvjete, industrijalizaciju, a ovaj puta periferija se razvijala kao i centar. Austrijski industrijski bum dogodio se između 1904. i 1907., a Ugarska se rapidno razvijala od 1906. do 1912. godine. Narodi koji su do tada bili potlačeni sada su se također kretali prema modernizaciji i poboljšanju.⁸² Društvo se moderniziralo, ljudi su napuštali sela, a gradske populacije su bile u konstantnom rastu. U Beču je broj telefona s 25.000 iz 1905. narastao na 40.000 u 1909., otvorene su kino dvorane, a 1909. demonstraciju letenja je gledalo 300.000 ljudi. Biciklizam je postao popularan, što je potaklo reformu odijevanja za žene, a populariziran je i natjecateljski sport. Naravno s ovim novim fenomenima pojavili su se i novi pokreti u likovnoj umjetnosti, impresionizam, simbolizam i modernizam zamijenili su realizam i historicizam. Umjetnici su prkosili konvenciji s novim smjerovima u glazbi, seksualnim temama u slikarstvu i poeziji.⁸³

Vrlo važna promjena je bila u sve širem spektru ljudi koji su bili angažirani u grupama, udruženjima koje su imale zadaću štiti industriju i njene radnike. U Austriji i

⁸² Beller, Steven. *The Habsburg Monarchy, 1815-1918.*, 2018., 205.-206.; Okey, Robin. *The Habsburg Monarchy C. 1765-1917: From Enlightenment to Eclipse.*, 2001., 337.

⁸³ Okey, Robin. *The Habsburg Monarchy C. 1765-1917: From Enlightenment to Eclipse.*, 2001., 338.

Ugarskoj su udruženja industrije bila najveća, ali postojala su udruženja zemljoposjednika, agrarna udruženja, udruženja učitelja i drugih civilnih radnika, koja su bile pod krovnom Carskom ligom udruženja za sekundarno obrazovanje od 1905. Osim za zanimanja osnovane su i ženske grupe koje su dobile svoju Ligu udruženja austrijskih žena 1901. godine.⁸⁴

Zanimljivi su podaci o stopi rasta dohotka po glavi stanovnika u 22 regije Monarhije koje je izračunao David Good za razdoblje između 1870. i 1910. godine. Naime podaci nisu toliko iznenađujući jer na prvim mjestima i 1870. i 1910. ostaju Donja Austrija, Češka, Šleska i Salzburg, a na zadnjim mjestima je bila i ostala periferija s Erdeljem, Dalmacijom, Hrvatskom i Slavonijom. Ovo je naravno najviše utjecalo na Hrvate, Srbe, Rumunje i Ukrajince. Zanimljivo je da je 1870. prva ugarska zemlja bila tek deseta, Podunavlje i Potisje (s Peštom), a 1910. se popela na peto mjesto, iza nje su bile Primorje i Moravska. Kada se promatra cjelokupno Austro-Ugarsko Carstvo može se zaključiti, po BDP-u da se razvijalo izrazito brzo, čak brže od drugih europskih zemalja, ali to nije pomoglo stanovništvu na krajnjem jugu i istoku koje je ostalo najnerazvijenije i najsiromašnije.⁸⁵

U ovo doba feministički pokreti se također razvijaju, a socijalne promjene su bile neizbježne. Feministički pokret u Austro-Ugarskoj na početku 20. st. se borio za omogućavanje ženama upisivanje na sveučilišta, bavljenje profesionalnim karijerama profesorica i doktorica, utvrđivanje općih uvjeta rada za žene u javnoj sferi i jednaka civilna i politička prava. U Ugarskoj su feministkinje ili sufražetkinje imale prvotno više uspjeha, jer je dozvoljeno ženama da se upišu na sveučilišta prije nego u Austriji i do 1910. činile su 2% studenata, što je po današnjim standardima malo, ali tada je to bio veliki korak. U Češkoj je patriotizam bio jedan od ključnih elemenata feminizma, što je omogućilo češkim sufražetkinjama da nagovore češke nacionalne stranke na podržavanje ženskih izbora u Bohemijski parlament 1912. godine.⁸⁶

Drugi pokreti su, međutim imali puno veće dosege. Socijalna demokracija je bila jedan od tih pokreta koja se borila protiv nejednakosti. Između 1903. i 1913. broj članova sindikata u Austriji je skočio s 154.000 na 424.000 članova. U Bohemiji je

⁸⁴ Okey, Robin. *The Habsburg Monarchy C. 1765-1917: From Enlightenment to Eclipse.*, 2001., 339.

⁸⁵ Suppan, Arnold. "Je li Austro – Ugarska bila osuđena na propast?" *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, br. 525=51 (2016): 72.

⁸⁶ Okey, Robin. *The Habsburg Monarchy C. 1765-1917: From Enlightenment to Eclipse.*, 2001., 341.-342.

organizacija sindikata bila daleko najbolja u Monarhiji, ali ni to nije značilo velika poboljšanja u radnim uvjetima, jer su i poslodavci bili vrlo dobro organizirani. Socijalistički model je u Austro-Ugarsku stigao preko Njemačke, ali bolje se primio u Ugarskoj. Osim socijalne demokracije pojavio se i pokret pod nazivom kršćanski socijalizam. Ovaj pokret je bio uglavnom rasprostranjen u njemačkim krugovima Austrije, a predstavljao je pokret srednje građanske klase. Problem ovog pokreta je bio antisemitizam, koji se ponovno razbuktavao po Monarhiji. Iako je antisemitizam bio prisutan i u Ugarskoj, Češkoj i drugim dijelovima carstva najistaknutiji je bio prema Židovima njemačkog govornog područja. Antisemitizam je bio jedna od loših strana austrougarskog društva koja je pokazivala očiti nedostatak smisla za rješavanje problema novih nacionalnih i etničkih identiteta u predratnoj Europi.⁸⁷

Austrougarska politika i situacija na Balkanu

Ernest von Koerber je 1900. postao premijer te se za vrijeme svojeg boravka u kabinetu pokušao obračunati s nacionalnim tenzijama tako da se usredotočio na ekonomsku i gospodarsku djelatnost. Zamislio je vrlo skupi program izgradnje željezničke pruge koja bi išla kroz Alpe do Trsta i kanala koji bi spajali Elbu s Dunavom. Iako je pruga dovršena, Koerber je naišao na neistomišljenike među Česima, Mađarima, Poljacima pa i Nijemcima. Političke i nacionalne tenzije se nisu mogle smiriti, bez obzira na pokušaje i ostvarenja u ekonomiji i gospodarstvu, zbog čega je 1904. Koerber i dao ostavku.⁸⁸

Balkansko pitanje ili pitanje Južnih Slavena je na početku 20. st. toliko naraslo, unutar i izvan Monarhije da više nije moglo biti prepušteno samo ugarskoj strani. Nacionalne tenzije su u cijelom carstvu bile poprilično zategnute, a pogotovo kod naroda koji su bili najsiromašniji i s najvećim osjećajem nepravde. Tijekom prvih desetljeća 20. st. pojavile su se nove stranke i koalicije, Hrvatsko-srpska koalicija te njena pobjeda 1906. na izborima za hrvatski Sabor bila je prekretnica. Postojala su tri moguća rješenja za ovo pitanje, a ni jedno nije odgovaralo svima, uključivanjem Bosne i Hercegovine stvar se samo još više zakomplicirala. Najnepogodnije rješenje za Monarhiju je bilo ujedinjenje Južnih Slavena, uključujući Bosnu i Hercegovinu, u Monarhiju i izvan nje te odvajanje u zasebnu državu. Drugo rješenje bilo je Hrvatski

⁸⁷ Okey, Robin. *The Habsburg Monarchy C. 1765-1917: From Enlightenment to Eclipse.*, 2001., 342.-346.; Zollner, Erich., Schussel, Terese., *Povijest Austrije.*, 1997., 264.

⁸⁸ Zollner, Erich., Schussel, Terese., *Povijest Austrije.*, 1997., 265.; Okey, Robin. *The Habsburg Monarchy C. 1765-1917: From Enlightenment to Eclipse.*, 2001., 347.-348

trijalizam, ujedinjenje Hrvatske s Dalmacijom i Bosnom i Hercegovinom. Zadnje rješenje bilo je direktno priključiti Bosnu i Hercegovinu Ugarskoj. Situacija se podosta zakomplicirala 5. listopada 1908. kada je objavljena aneksija Bosne i Hercegovine, što je razljutilo Rusiju i Srbiju te se nekoliko mjeseci smatralo da bi moglo doći do rata. Međutim, Austro-Ugarsku je podupirala Njemačka i u ožujku 1909. Rusija se povukla, ostavljajući Srbiju i Crnu Goru.⁸⁹

Mnogi su smatrali kako prestolonasljednik Franjo Ferdinand može ostvariti mir na Balkanu i ponovno uspostaviti dobre odnose s Rusijom.⁹⁰ Međutim vanjska događanja bila su poprilično nepovoljna za Monarhiju. Srbija je, s dinastijom Karađorđević na vlasti, imala svoje planove o ujedinjenju Južnih Slavena u Veliku Srbiju, a nakon dva Balkanska rata bila je osnažena i bolje pripremljena. Problem je predstavljala i Italija koja je željela biti sila na Jadranskom moru i Balkanu te svojatala veliki dio istočne jadranske obale koja je tada bila dio Austro-Ugarske Monarhije.⁹¹

Atentat u Sarajevu i Prvi svjetski rat

Za vrijeme sudbonosnog posjeta Bosni i Hercegovini, u Sarajevu prestolonasljednik Franjo Ferdinand i njegova žena Sophie poginuli su u atentatu 28. lipnja 1914. godine. Gavrilo Princip bio je mladi bosanski Srbin koji je u uroti s još petoricom izvršio atentat. Javile su se razne teorije o uroti i Austro-Ugarska je morala reagirati prema srpskim vlastima. Zahtijevala je istragu, a ultimatumom je od Srbije zatraženo da se u istragu uključe činovnici iz

Prilog 15. Nadvojvoda Franjo Ferdinand i supruga Sophie ulaze u auto u Sarajevu, nekoliko minuta prije atentata

Monarhije. Srbija nije prihvatila ultimatum te su 25. srpnja prekinuti diplomatski odnosi. Austro-Ugarska je bila spremna za rat, iako ga je sve do tada Franjo Josip pokušavao

⁸⁹ Beller, Steven. *The Habsburg Monarchy, 1815-1918.*, 2018., 230.-233.; Okey, Robin. *The Habsburg Monarchy C. 1765-1917: From Enlightenment to Eclipse.*, 2001., 360.-363.; Zollner, Erich., Schussel, Terese., *Povijest Austrije.*, 1997., 266.-267.

⁹⁰ Zollner, Erich., Schussel, Terese., *Povijest Austrije.*, 1997., 268.

⁹¹ Beller, Steven. *The Habsburg Monarchy, 1815-1918.*, 2018., 234.-236.

izbjeći, ali računalo se na podršku Njemačke. Srbija je tako računala na podršku Rusije. Austro-Ugarska je 28. srpnja, samo mjesec dana nakon atentata, objavila rat Srbiji.⁹²

Koliko god se do tada Franjo Josip protivio ratu, pokušavao zadržati mir i koliko god je do tada njegovo krunsko vijeće bilo podijeljeno, nakon atentata svi osim ugarskog premijera su bili za rat, uključujući naravno i Franju Josipa. Ugarski premijer Tisza se protivio ratu zbog straha što bi on izazvao u ugarskom dijelu Monarhije. Međutim, vidjevši kako nema izbora i kako je sam car želio rat dao je svoj pristanak, koji je bio ključan zbog dualističke prirode Monarhije. Nakon što je Austro-Ugarska objavila rat Srbiji, sve velike sile su također počele objavljivati ratove. Rusija je provela opću mobilizaciju, Njemačka je objavila rat Rusiji i Francuskoj, opća mobilizacija u Francuskoj, Engleska je objavila rat Njemačkoj, Crna Gora je objavila rat Austro-Ugarskoj i Austro-Ugarska je objavila rat Rusiji. Svi ovi događaji su se odigrali u svega nekoliko dana te su temelji za rat europskih, a i svjetskih razmjera postavljeni.⁹³

Prvi svjetski rat je pokazao sve nedostatke multinacionalne monarhije i koliko je zapravo Austro-Ugarska pala kao velika sila. Njemačka je preuzela vodstvo u Centralnim silama, a Italija koja je bila dio ovog pakta proglasila je neutralnost sve do 1915. kada ulazi u rat na strani Antante.⁹⁴ Austro-Ugarsku su zahvatile krize, nestašice hrane, a borbe na više bojišta su bile previše za državu u kojoj nisu svi željeli isto. Iako je u kolovozu 1914. rat dočekan s oduševljenjem, mladići se nisu opirali općoj mobilizaciji, a očekivana je brza pobjeda, ovaj stav se ubrzo potpuno promijenio. Nastao je strah u državi, vlasti su podupirale snažno djelovanje protiv svih protivnika države na lokalnoj razini. Ovo je izazvalo sumnjičenja, glasine, anonimne dojave o sumnjivom ponašanju, a na kraju i veliki broj uhićenih muškaraca i žena.⁹⁵

Prema 1916. glad je postajala sve veći problem u Monarhiji. Galicija, 'austrijska žitnica', izgubljena je 1914., a žetva te godine je ionako bila loša. Žetva 1915. je također bila loša i namirnice se nisu mogle nadoknaditi s onima iz okupiranih područja. Iako je većina Galicije bila vraćena bila je toliko uništena ratom da niti od tamo nisu mogle dolaziti namirnice. Osim same hrane problem je predstavljao i njen prijevoz, cijela infrastruktura države bila je prilagođena ratu, željezničke pruge nisu više slale vagone

⁹² Goldstein, Ivo. (Ur.). *Povijest, sv. XV., Kolonijalna carstva i imperijalizam (1871.-1914.)*, 2007., 488.

⁹³ Zollner, Erich., Schussel, Terese., *Povijest Austrije.*, 1997., 282.-283.; Beller, Steven. *The Habsburg Monarchy, 1815-1918.*, 2018., 243.-246.

⁹⁴ Zollner, Erich., Schussel, Terese., *Povijest Austrije.*, 1997., 285.-286.

⁹⁵ Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva.* 2018., 434.-437.

u gradove i na tržnice, već na fronte. Austrija je bila u vrlo lošoj situaciji, a Ugarska je odbijala slati više hrane, pogotovo žitarica, u austrijski dio carstva. Loša organizacija, nedostatak hrane i stavljanje drugih prioriteta na prvo mjesto, umjesto opskrbe civilnog stanovništva, ali i vojnika na fronti, postao je jedan od najvećih problema Monarhije. Vojska je stoga pokušala racionalizirati hranu i osnovala u veljači 1915. "Agenciju za kontrolu žitarica tijekom rata", a kako je rat uznapredovao ljudi su dobivali sve manje i manje hrane. Ovo je izazvalo pobune i štrajkove radnika, što je samo pogoršalo cjelokupnu ekonomsku situaciju u državi, a kao posljedica valuta je počela brzo gubiti na vrijednosti. Do jeseni 1916. vojna se situacija za Austro-Ugarsku popravila, ali podložnost Njemačkoj se povećala, a ekonomsko stanje u državi pogoršalo.⁹⁶

Smrt Franje Josipa I.

Franjo Josip je, pogotovo u svojim kasnijim godinama postao slika Monarhije, stari gospodin s bijelim brkovima u bijeloj vojnoj uniformi postao je simbol cijele Monarhije. Voljeni djed naroda, vladao je skoro sedamdeset godina i bilo je malo ljudi koji su se sjećali ikoga drugog na mjestu vladara. Njegovi portreti visjeli su u svim javnim institucijama Monarhije, Franjo Josip je uživao poštovanje svojih podanika i zračio je autoritetom koji su povezivali samo s njim, a ne s institucijom "cara i kralja", što je kasnije stvorilo probleme njegovom nasljedniku Karlu.⁹⁷

Kako je već prešao osamdeset godina zdravlje Franje Josipa je bilo pomno praćeno od dvorskih doktora, a sve do listopada 1916. nije bilo razloga za zabrinjavanje. Iako se činio zdravim za čovjeka od osamdeset i šest godina, Franju Josipa je u svakodnevnim poslovima često obuzimao umor. Pred kraj listopada počeli su simptomi poput naglih naleta kašlja, visoke temperature i naglog gubitka kilograma, koje su doktori tumačili kao vraćanje bolesti za koju se mislilo da bi mogla biti opasna prije dvije godine. Međutim, bolest je dolazila i prolazila u intervalima te se čak činilo do sredine studenog da se carevo stanje poboljšalo. Posjetitelji su mogli vidjeti, unatoč nepromijenjenom rasporedu cara, da mu je postajalo sve teže se koncentrirati, ustajati, hodati i da je ponekad čak i zadrijemao, što se nikada prije nije događalo. Car je i dalje provodio svoje dane u kancelariji, s generalom Arturom Bolfrasom, koji je s njim

⁹⁶ Beller, Steven. *The Habsburg Monarchy, 1815-1918.*, 2018., 259.-261.

⁹⁷ Beller, Steven. *The Habsburg Monarchy, 1815-1918.*, 2018., 261.-262.; Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva.* 2018., 456.-457.

provodio najviše vremena tijekom rata. General Bolfras imao je sedamdeset i šest godina, te provodio s carem do dva sata skoro svakodnevno.⁹⁸

Sve do 20. studenog carevo zdravlje se sporo pogoršavalo, ali te večeri je njegova bolest toliko uznapredovala da su doktori donijeli odluku kako se treba sve pripremiti za carevu skorašnju smrt. Unatoč svemu ovome, Franjo Josip se ustao u tri i trideset, kao što je radio od početka rata, i išao za svojim poslom kao da je sve bilo normalno. Do podneva je careva temperatura narasla i bio je toliko izmoren da je nekoliko puta zaspao, ali nije odustao od posla. Nakon večere posjetila ga je njegova kćer, Marija Valerie, kojoj je priznao kako se osjeća vrlo bolesno, što se vidjelo na njegovom licu i čulo u njegovom govoru. Franjo Josip je postao toliko slab unutar nekoliko sati da se nije mogao niti pomoliti pokraj svog kreveta. Njegove posljednje riječi su bile upućene njegovom osobnom sobaru. "Sutra ujutro, u tri i trideset."⁹⁹

Te noći Franjo Josip je umro, a Marija Valerie mu je zaklopila oči. Karlo, njegov nasljednik je pozvao Katarinu Schratt, znajući koliko je njihovo prijateljstvo značilo njegovom praujaku. Tradicija je nalagala kako je devet dana moralo proći prije pokopa, a za njegovo posmrtno odijelo izabrana je uniforma feldmaršala sa svim ordenjem koje je zadobio tijekom života. Nakon nekoliko dana tijelo je premješteno u dvorsku kapelu u Hofburgu, gdje su ga, okruženog cvijećem i na odru, mogli posljednji put posjetiti njegovi podanici u Beču. Sprovod je održan 30. studenog uz svu pompu i eleganciju Habsburgovaca. Posljednje putovanje Franje Josipa je bilo popraćeno kočijama s njegovom obitelji, stranim prinčevima koji su odsjedali u Beču i najvišim državnim službenicima. Pokopan je pokraj Elizabete i Rudolfa u carskoj grobnici *Kapuzinergruft* ili *Kaisergruft*, u *Neuer Markt* (Nova tržnica), koja je bila carska grobnica za Habsburgovce od 1617., a koju čuvaju kapucini redovnici. Smrt Franje Josipa, voljenog djeda Monarhije, unijela je u ljude Austro-Ugarske strah, tjeskobu i očaj ususret najtežoj ratnoj zimi do tada.¹⁰⁰

⁹⁸ Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph.*, 1994., 321.; Rauchensteiner, Manfred. *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy.*, 2014., 625.-626.

⁹⁹ Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph.*, 1994., 321.-322.

¹⁰⁰ Judson, Pieter M. *Povijest Habsburškog Carstva.* 2018., 457.; Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph.*, 1994., 322.-323.; <https://www.habsburger.net/en/chapter/kapuzinergruft-last-residence-habsburgs> (Pristup: 21. kol. 19.)

Prilog 16. Franz von Matsch: Franjo Josip na smrtnoj postelji, ulje na platnu, 1916.

Zaključak

Zadnja desetljeća Monarhije donijela su velike promjene, ne samo u načinu vladanja i političkom smislu, već i u socijalnom, društvenom smislu. Od polovice 19. st. do Prvog svjetskog rata Monarhija je bila sasvim drugačija, gotovo neprepoznatljiva. Učestale političke promjene, buđenje nacionalne svijesti u modernom smislu prisililo je vrh Austro-Ugarske Monarhije na promjene koje bi bile nezamislive samo nekoliko desetljeća ranije.

Središnja osoba ovih promjena bio je Franjo Josip. Stupivši na prijestolje kao mladić od samo osamnaest godina nije mogao ni slutiti koliko će promjena, tragedija, ali i sretnih trenutaka proživjeti kao jedna od najutjecajnijih figura druge polovice 19. stoljeća. Za vrijeme njegove duge vladavine od šezdeset i osam godina, Franjo Josip je pokušao ostati vjeran svojem odgoju, konzervativan i apsolutistički vladar, međutim sile prilika su ga primorale na ustupke i dijeljenje moći, što je najviše prezirao. Osim po svojoj dugoj vladavini, ostao je zapamćen po svojoj velikoj ljubavi prema svojoj ženi Elizabeti, koju je volio i nakon njezine nasilne smrti. U zadnjih nekoliko desetljeća Monarhije postao je simbol na koji i danas pomislimo na spomen Austro-Ugarske. Slika starca s bijelim brkovima u vojnoj uniformi bila je autoritativna figura koju su poštovali ljudi diljem Monarhije, a kada je umro, svojevrsno je označio i kraj same Monarhije.

Dinastija Habsburgovaca nije izumrla s Franjom Josipom, ali njezina moć i prestiž sigurno jest. Nakon njegove smrti nije bilo puno nade u njegovom neiskusnom nasljedniku Karlu. Sa sigurnošću se može zaključiti kako je habsburška dinastija bila jedna od najutjecajnijih obitelji u Europi i šire tijekom stoljeća, ali problemi koji su se pojavljivali na kraju 19. i početku 20. st. nisu se mogli riješiti na konzervativne, stare načine. Ovo su bili novi problemi, koji su inzistirali na novim rješenjima za koja Franjo Josip uglavnom nije želio čuti. Naravno, propast Monarhije nije djelo jednoga čovjeka, već sklop događanja, ljudi i vremena. Multinacionalnost Austro-Ugarske Monarhije je dugo stvarala probleme koji su došli na površinu i eksplodirali, kao 'bačva baruta', kada se nije došlo do zadovoljavajućih rješenja.

Vrlo kompleksna, multinacionalna država kao što je Austro-Ugarsko Carstvo ima i vrlo kompleksnu povijest koja, iako vrlo zanimljiva, predstavlja ujedno povijest jedne obitelji i nekoliko naroda kojima je ona vladala.

Popis literature

Bibliografija

Beller, Steven. *The Habsburg Monarchy, 1815-1918*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, 2018.

Bled, Jean P., i Teresa Bridgeman. *Franz Joseph*. Oxford: Blackwell, 1994.

Curtis, Benjamin. *The Habsburgs. The History of a Dynasty*. London: Continuum Publishing, 2013.

Deák, John. *Forging a Multinational State: State Making in Imperial Austria from the Enlightenment to the First World War*. Stanford: Stanford University Press, 2015.

Goldstein, Ivo. (Ur.). *Povijest, sv. XV., Kolonijalna carstva i imperijalizam (1871.-1914.)*. Zagreb: Jutarnji list, 2007.

Judson, Pieter M., *Povijest Habsburškog Carstva.*, Zagreb: Sandorf, 2018.

Okey, Robin. *The Habsburg Monarchy C. 1765-1917: From Enlightenment to Eclipse*. Basingstoke (GB): MacMillan, 2001.

Palmer, Alan., *Twilight of the Habsburgs: The life and times of Emperor Francis Joseph*. London: Phoenix, 1997.

Rady, Martyn. *The Habsburg Empire: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2017.

Rauchensteiner, Manfred. *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy*. Wien: Böhlau Verlag, 2014.

Taylor, A. J. P. *Habsburška Monarhija 1809 - 1918*. Zagreb: Znanje, 1990.

Zollner, Erich., Schussel, Terese., *Povijest Austrije*. Zagreb: Barbat, 1997.

Članci

Hadžić, Izet. "Povijesni kontinuitet razvoja državnosti Bosne i Hercegovine do Prvog svjetskog rata." *Tranzicija* 18, br. 38 (2016): 103-120.

Heka, László. "Analiza Austro-ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe (u povodu 150. obljetnice Austro-ugarske nagodbe)." *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 38, br. 2 (2017): 855-880.

Oršolić, Tado. "Vojno-teritorijalna podjela i reorganizacija austrougarske vojske 1867.–1890.." *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* , br. 46 (2004): 369-394.

Suppan, Arnold. "Je li Austro – Ugarska bila osuđena na propast?." *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* , br. 525=51 (2016): 65-81.

Novine

"Carski manifest", *Carsko-kr. službene narodne novine*. Zagreb, br. 162., 1859.
Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=268fd2d1-188d-4ec0-b57d-fd4ba60cfa54&y=1859&m=7&d=15> (Pristup: 13. kol. 19.)

Internetski izvori

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=33969> (Pristup: 17. kol. 19.)

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41944> (Pristup: 22. kol. 19.)

Mutschlechner, Martin. "Failure and frustration." Die Welt der Habsburger, <https://www.habsburger.net/en/chapter/failure-and-frustration> (Pristup: 20. kol. 19.)

Mutschlechner, Martin. "Franz Joseph: Childhood and Upbringing." Die Welt der Habsburger, <https://www.habsburger.net/en/chapter/franz-joseph-childhood-and-upbringing> (Pristup: 17. kol. 19.)

Mutschlechner, Martin. "Franz Joseph: Marriage, family and descendants." Die Welt der Habsburger, <https://www.habsburger.net/en/chapter/franz-joseph-marriage-family-and-descendants> (Pristup: 19. kol. 19.)

Mutschlechner, Martin. "Love follows its own laws ... Franz Ferdinand's marriage and offspring." Die Welt der Habsburger, <https://www.habsburger.net/en/chapter/love-follows-its-own-laws-franz-ferdinands-marriage-and-offspring> (Pristup: 20. kol. 19.)

Schmöckel, Sonja. "The Kapuzinergruft – last residence of the Habsburgs." Die Welt der Habsburger, <https://www.habsburger.net/en/chapter/kapuzinergruft-last-residence-habsburgs> (Pristup: 21. kol. 19.)

Popis slika

Prilog 1. Franjo Josip I. Dostupno na:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ee/Emperor_Francis_Joseph.jpg

Prilog 2. Joseph Stieler: Nadvojvotkinja Sofija i dvogodišnji Franjo Josip, ulje na platnu, 1832. Dostupno na: <https://www.habsburger.net/en/chapter/franz-joseph-childhood-and-upbringing>

Prilog 1. Franjo Josip, tri godine. Dostupno na:

<https://www.habsburger.net/en/chapter/franz-joseph-childhood-and-upbringing>

Prilog 4. Leopold Kupelwieser: Nadvojvotkinja Sofija vodi svog sina Franju Josipa do prijestolja, akvarel, 1848. Dostupno na:

https://www.habsburger.net/files/styles/large/public/original/leopold_kupelwieser_erzherzogin_sophie_geleitet_ihren_sohn_franz_joseph_zum_thron_aquarell_1848_original.jpg?itok=FbJ2QaCo

Prilog 5. Barun Alexander von Bach. Dostupno na:

https://en.wikipedia.org/wiki/Baron_Alexander_von_Bach#/media/File:Alexander_von_Bach.jpg

Prilog 6. Crteži novih uniformi iz 1849. godine. Uzeto iz: Deak, J., *Forging a Multinational State.*, 128.

Prilog 7. Austro-Ugarska Monarhija nakon nagodbe 1867. godine. Dostupno na:

<http://proleksis.lzmk.hr/slike1/Austr.ugarska.JPG>

Prilog 8. Grof Eduard Taaffe. Dostupno na:

https://en.wikipedia.org/wiki/Eduard_Taaffe,_11th_Viscount_Taaffe#/media/File:EduardTaaffe.jpg

Prilog 9. Princ Ferdinand Maximilian, mlađi brat Franje Josipa. Dostupno na:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3d/Maximiliaan_van_Oostenrijk.png

Prilog 10. Mladi Franjo Josip, oko 1860., ulje na platnu. Dostupno na:

https://www.habsburger.net/files/styles/large/public/original/kaiser_franz_joseph_ca.

jaehrig in weissem uniformrock roter hose und mantel mit orden um 1860 oel
gemaelde original.jpg?itok=BQFGwdgs

Prilog 11. Franz Xaver Winterhalter: Carica Elizabeta u večernjoj haljini s
dijamantnim ukrasima u obliku zvijezda u kosi, ulje na platnu 1865. Dostupno na:
[https://www.habsburger.net/en/media/franz-xaver-winterhalter-empress-elisabeth-
ball-gown-diamond-star-ornaments-her-hair-oil-pai-0](https://www.habsburger.net/en/media/franz-xaver-winterhalter-empress-elisabeth-ball-gown-diamond-star-ornaments-her-hair-oil-pai-0)

Prilog 12. Katarina Schratt. Dostupno na:
<https://i.pinimg.com/originals/9f/a3/1d/9fa31dae8cc13be04634019a4243fddb.jpg>

Prilog 13. Prestolonasljednik Rudolf, oko 1880. Dostupno na:
[https://www.virtualvienna.net/wp-
content/uploads/2006/03/Rudolf_Crown_Prince_of_Austria_LOC.jpg](https://www.virtualvienna.net/wp-content/uploads/2006/03/Rudolf_Crown_Prince_of_Austria_LOC.jpg)

Prilog 14. Franjo Ferdinand sa svojom obitelji, razglednica 1913. Dostupno na:
[https://www.habsburger.net/files/styles/large/public/original/franz_ferdinand_im_fami-
lienkreis_postkarte_1913_original.jpg?itok=U5WI-P6N](https://www.habsburger.net/files/styles/large/public/original/franz_ferdinand_im_familienkreis_postkarte_1913_original.jpg?itok=U5WI-P6N)

Prilog 15. . Nadvojvoda Franjo Ferdinand i supruga Sophie ulaze u auto u Sarajevu,
nekoliko minuta prije atentata. Dostupno na:
[https://en.wikipedia.org/wiki/Assassination_of_Archduke_Franz_Ferdinand#/media/Fi-
le:Postcard_for_the_assassination_of_Archduke_Franz_Ferdinand_in_Sarajevo.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Assassination_of_Archduke_Franz_Ferdinand#/media/File:Postcard_for_the_assassination_of_Archduke_Franz_Ferdinand_in_Sarajevo.jpg)

Prilog 16. Franz von Matsch: Franjo Josip u smrtnoj postelji, ulje na platnu, 1916.
Dostupno na:
[https://www.habsburger.net/files/styles/large/public/original/franz_von_matsch_kais-
er_franz_joseph_am_sterbebett_oelgemaelde_1916_original.jpg?itok=0-btTZkX](https://www.habsburger.net/files/styles/large/public/original/franz_von_matsch_kaiser_franz_joseph_am_sterbebett_oelgemaelde_1916_original.jpg?itok=0-btTZkX)

Sažetak

Vladavina Franje Josipa bila je dugotrajno i promjenjivo razdoblje Habsburške Monarhije. Nakon revolucija i "proljeća naroda" 1848. Franjo Josip se morao suočiti s mnogim poteškoćama u vladanju multinacionalnom državom. Bachov apsolutizam 1850-ih je ostavio trag u birokraciji i administraciji monarhije do njenog kraja. Tih godina je na vanjskopolitičkom planu Habsburška Monarhija napravila nekoliko krivih poteza u odnosima s Rusijom, Francuskom i Italijom. Tijekom 1860-ih Austrija je izgubila utjecaj u Njemačkoj nakon gubitka rata protiv Pruske. Nakon rata Habsburška Monarhija prelazi na potpuno novi oblik države kada je 1867. nagodbom postala dualistička Austro-Ugarska Monarhija. Vanjskopolitička situacija za Austro-Ugarsku se ponovno zakomplicirala 1878. kada je izvršena okupacija Bosne i Hercegovine, koju je 1908. i anektirala. Aneksija Bosne i Hercegovine je izazvala napetosti na Balkanu i s Rusijom.

Franjo Josip se oženio 1854. s Elizabetom, kćeri bavarskog vojvode, koju je volio više nego ikoga. Zajedno su imali četvero djece, tri kćeri i jednog sina. Prva kćer je umrla još kao dijete, a sin Rudolf je 1889. izvršio samoubojstvo. Elizabetu, u narodu poznatu kao Sissi, je ubio talijanski anarhist 1898. godine. Njegov sljedeći nasljednik nadvojvoda Franjo Ferdinand i on nisu se slagali politički niti u privatnom životu. Odnos se dodatno zahladio kada je Franjo Ferdinand oženio Sophie Chotek, ženu nižega plemićkog statusa.

Svojevrsno suparništvo između ujaka i nećaka je okončano atentatom na Franju Ferdinanda i Sophie u Sarajevu 1914. godine. Atentat na Franju Ferdinanda i njegovu suprugu je pokrenuo niz događaja koji će rezultirati Prvim svjetskim ratom. U prve dvije godine rata austrougarsko stanovništvo je zahvatila velika socio-ekonomska kriza i glad zbog manjka hrane, a rezultati na bojišnici su bili nejednako uspješni. Franjo Josip, međutim, neće doživjeti kraj rata, niti kraj Monarhije jer je umro 21. studenog 1916. godine. Franju Josipa nasljeđuje njegov neiskusni pranećak Karlo.

Summary

The reign of Francis Joseph I. was a long and changing period of the Habsburg Monarchy. After the revolutions and "spring of people" in 1848, Francis Joseph had to face many difficulties in ruling a multinational state. Bach's absolutism in the 1850's left a mark on the bureaucracy and administration of the monarchy until its end. In those years, the Habsburg Monarchy made several wrong moves in its relations with Russia, France and Italy. During the 1860s Austria lost its influence in Germany after losing a war against Prussia. After the war, the Habsburg Monarchy changed to a completely new form of state when, in 1867, with a settlement, it became dualistic Austro-Hungarian monarchy. The foreign policy situation for Austria-Hungary became complicated again in 1878 when the occupation of Bosnia and Herzegovina was carried out, which was then annexed in 1908. The annexation of Bosnia and Herzegovina had caused tensions in the Balkans and with Russia.

Francis Joseph married, in 1854, Elizabeth, daughter of the Duke of Bavaria, whom he loved more than anyone. Together they had four children, three daughters and one son. The first daughter died as a child, and the son Rudolf committed suicide in 1889. Elizabeth, popularly known as Sissi, was murdered in 1898 by an Italian anarchist. His next successor, Archduke Francis Ferdinand, and he disagreed politically and in private. The relationship further cooled when Francis Ferdinand married Sophie Chotek, a woman of lesser noble status.

A kind of rivalry between uncle and nephew ended with the assassination of Francis Ferdinand and Sophie in Sarajevo in 1914. The assassination of Francis Ferdinand and his wife triggered a series of events that would result in World War I. During the first two years of the war the Austro-Hungarian population was plagued by a major socio-economic crisis and food shortages, and the results on the frontline were mixed. Francis Joseph will not experience the end of the war though, nor the end of the monarchy, since he died on November 21, 1916. Francis Joseph is succeeded by his inexperienced great-nephew Carlo.